

An Analysis of Comprehension Obstacles in *Tarjoma-yi Maḥāsin-i Eṣfahān* Based on the Pathology of Syntactic Structures

Maryam. Koosha¹ -Naser. Rahimi^{2*}

1: Phd. Student of Persian Language and Literature, Semnan University, Semnan, Iran.

2: Assistant Professor of Persian Language and Literature, Semnan University, Semnan, Iran

(Corresponding Author): rahimi.naser@semnan.ac.ir

Abstract: *Tarjoma-yi Maḥāsin-i Eṣfahān*, translated by Ḥosayn b. Moḥammad Āvī in 729 AH, is a free rendering of the Arabic work by Mofaẓẓāl b. Saʿd al-Mafarrūkhī composed in the 5th century AH/11th century CE. Despite its historical, cultural, and literary significance, the Persian version has received little scholarly attention. One of the main reasons for this neglect lies in its syntactic complexity and unusual structures, which make the text difficult to comprehend. This study, adopting a syntactic pathological approach, demonstrates that the difficulties of the text do not primarily stem from vocabulary or rhetorical ornamentation, but rather from obscure and intricate syntactic constructions. The accumulation of such features disrupts the transmission of meaning and entangles the reader in layers of expression instead of clearly conveying the historical content. The methodology is based on syntactic stylistics, analyzing the text sentence by sentence and classifying problematic structures into three categories: verbosity, omission, and dislocation. Examining these features not only facilitates a clearer understanding of this text and similar works, but also contributes to a more precise knowledge of the development of Persian prose in the 7th, 8th, and 9th centuries AH, and lays the groundwork for compiling a lexicon of syntactic structures in classical Persian texts.

Keywords: Barriers to Comprehension, Omate Prose, Pathology of Prose, Syntactic Stylistics, *Tarjoma-yi Maḥāsin-i Eṣfahān*.

- M. Koosha; N. Rahimi (2025). "An Analysis of Comprehension Obstacles in *Tarjoma-yi Maḥāsin-i Eṣfahān* Based on the Pathology of Syntactic Structures". Semnan University: *Journal of Linguistic and Rhetorical Studies*. 16(42). 107-158.

Doi: [10.22075/jlrs.2025.39054.2753](https://doi.org/10.22075/jlrs.2025.39054.2753)

1. Introduction

The *Tarjoma-yi Maḥāsin-i Eṣfahān*, composed in 729 AH by Ḥosayn b. Moḥammad Āvī, is a free rendering of the Arabic *Maḥāsin al-Isfahān* written in the 5th century AH/11th century CE by Mofaẓẓal b. Sa'd al-Mafarrūkhī. This text is one of the rare examples of local historiography for which both the Arabic original and its Persian translation survive, thereby increasing its historical, cultural, and philological value. Beyond its content, the Persian version is important for the study of language, style, and the history of prose. Despite this significance, the work has received little scholarly attention, primarily because of its syntactic complexity, which makes the text obscure and difficult to interpret. The central aim of this research is to identify and categorize the syntactic features that obstruct comprehension in *Tarjoma-yi Maḥāsin-i Eṣfahān*.

2. Literature Review

In the field of Persian prose stylistics and the history of prose development, several valuable studies have been produced, such as *Stylistics of Prose* by Bahār, *Syntactic Features of Persian Prose in the 5th and 6th Centuries* by Mahindokht Seddighian, *Fann-e Nasr* and other works by Hossein Khatibi, and *Stylistics of Persian Prose from the 4th to the 13th Centuries* by Mohammad Gholāmrezai. Nevertheless, most of these studies are descriptive in nature and have focused merely on identifying stylistic features of texts, without addressing syntactic pathologies or analyzing their role in generating ambiguity. Even in the introductions to edited texts, although difficulties of comprehension are occasionally mentioned, their syntactic causes are rarely examined in detail. By contrast, the present study adopts a diagnostic approach within syntactic stylistics to demonstrate how structural complexities and disruptions in syntax are the main sources of obscurity in *Tarjoma-yi Maḥāsin-i Eṣfahān*.

3. Methodology

The research follows a descriptive-analytical method within the framework of syntactic stylistics and with a diagnostic approach. The Persian text was analyzed sentence by sentence, and syntactic features directly responsible for obscurity were extracted. These features were then grouped into major categories to provide a systematic classification of the difficulties.

4. Results and Discussion

The analysis revealed three principal sources of syntactic obscurity: verbosity, ellipsis, and dislocation.

Verbosity: Extended chains of synonyms, explanatory appositions, repeated parenthetical clauses, and nested compound sentences create heavy discourse that obscures the main message.

Ellipsis: Numerous instances of missing constituents or unmotivated deletions render sentences incomplete or ambiguous, forcing readers to rely on conjecture or distant context.

Dislocation: The shifting of sentence elements from their natural positions disrupts cohesion, blurs boundaries between sentence units, and destabilizes meaning.

In addition to these categories, stylistic ornamentation and rhymed prose often sacrifice clarity for rhetorical effect. Evidence of haste and insufficient revision, such as repetition of passages and inconsistent preposition usage, further complicate the text. Overall, these findings indicate that the main obstacles to comprehension lie not in vocabulary but in the syntactic fabric of the text.

5. Conclusion

The findings of this study demonstrate that the complexity of *Tarjoma-yi Maḥāsin-i Eṣfahān* lies primarily in its syntactic structure. The three factors of verbosity, ellipsis, and dislocation play the most significant role in creating ambiguity, and their combination produces semantic knots that obscure clear comprehension of the content. These results, in addition to clarifying the structure of this text, also provide a model for analyzing Persian prose of the 7th, 8th, and 9th centuries AH, highlighting the importance of paying attention to syntax alongside lexical and rhetorical studies in the interpretation of classical prose. Ultimately, this research can serve as a foundation for compiling a lexicon or handbook of syntactic structures in classical Persian prose, with broad applications in historical linguistics, literary criticism, and pedagogy.

سال شانزدهم - شماره ۴۲ - زمستان ۱۴۰۴

صفحات ۱۵۸-۱۰۷ (مقاله پژوهشی)

تاریخ: وصول ۱۴۰۴/۰۵/۲۶ بازنگری ۱۴۰۴/۰۷/۰۱ پذیرش ۱۴۰۴/۰۷/۰۹

تحلیل موانع فهم متن «ترجمه محاسن اصفهان» بر پایه آسیب‌شناسی ساختارهای نحوی

مریم کوشا^۱ / ناصر رحیمی^۲

۱: دانشجوی دکتری زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه سمنان، سمنان، ایران.

۲: استادیار، گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه سمنان، سمنان، ایران (نویسنده مسئول)

rahimi.naser@semnan.ac.ir

چکیده: کتاب ترجمه محاسن اصفهان نوشته حسین بن محمد آوی در سال ۷۲۹ هجری ترجمه‌ای آزاد از اثر عربی مفضل بن سعد مافروخی در قرن پنجم هجری است. به این ترجمه، با وجود ارزش تاریخی، فرهنگی و ادبی آن، در پژوهش‌های ادبی و تاریخی کمتر توجه شده است. از دلایل مهم این غفلت، پیچیدگی‌های نحوی و ساختارهای غیرمعمول است که درک متن را دشوار می‌کند. این پژوهش با روش توصیفی-تحلیلی و بر پایه سبک‌شناسی نحوی انجام شده است و با رویکرد آسیب‌شناسی نحوی و تحلیل جمله‌به‌جمله و دسته‌بندی ساخت‌ها، سهم هر یک از این عوامل را در ایجاد گره‌های زبانی در سه محور اطناب، حذف و جابه‌جایی، مشخص می‌کند. نتایج نشان می‌دهد که انباشت این ویژگی‌ها نه تنها موجب ابهام و گسست در انتقال معنا شده، بلکه خواننده را به جای دریافت محتوای تاریخی، درگیر لایه‌های پیچیده نحوی کرده است. این یافته‌ها روشن می‌کند که دشواری متن بیش از آنکه ناشی از سطح واژگان یا آرایه‌های ادبی باشد، از ساخت‌های نحوی پیچیده سرچشمه گرفته است. تحلیل این ساخت‌ها، افزون بر کمک به فهم بهتر این متن و متون مشابه، می‌تواند به شناخت دقیق‌تر تحول نثر فارسی در قرن‌های هفتم و هشتم یاری رساند و زمینه‌ای برای تدوین فرهنگ ساخت‌های نحوی متون کهن فارسی فراهم آورد.

کلیدواژه: ترجمه محاسن اصفهان، نثر فنی، موانع فهم متن، سبک‌شناسی نحوی، آسیب‌شناسی نثر.

- کوشا، مریم؛ رحیمی، ناصر (۱۴۰۴). «تحلیل موانع فهم متن «ترجمه محاسن اصفهان» بر پایه آسیب‌شناسی ساختارهای نحوی». دانشگاه سمنان: مطالعات زبانی و بلاغی. ۱۶(۴۲): ۱۵۸-۱۰۷.

[Doi: 10.22075/jlrs.2025.39054.2753](https://doi.org/10.22075/jlrs.2025.39054.2753)

مقدمه

کتاب «ترجمه محاسن اصفهان» نوشته حسین بن محمد بن ابی الرضا حسینی علوی آوی در ۷۲۹ هجری، ترجمه‌ای است آزاد از «محاسن اصفهان» عربی که مفضل بن سعد بن حسین مافروخی اصفهانی در نیمه دوم قرن پنجم تألیف کرده است. این کتاب از زمره تاریخ‌های محلی نادری است که هر دو نسخه عربی و فارسی آن در اختیار است و این امر به متن فارسی و عربی آن ارزشی دوچندان می‌بخشد. ترجمه محاسن اصفهان نه تنها از لحاظ محتوای تاریخی، جغرافیایی و فرهنگی اهمیت دارد، که از حیث زبان، سبک ادبی و ویژگی‌های ترجمه‌شناختی نیز متنی شاخص برای بررسی تطور نثر فارسی به شمار می‌رود. با وجود این، جایگاه این کتاب در تاریخ‌نگاری فارسی مغفول مانده است. در پژوهش‌های تاریخی، سیر تاریخی تاریخ‌نگاری و حتی در تحقیقات ادبی به محاسن اصفهان کمتر توجه شده است؛ چنانکه در برخی منابع تنها نام کتاب، نویسنده، مترجم و تاریخ تألیف آن ذکر شده و گاه اطلاعاتی کلی و حتی نادرست نیز ارائه شده است. این غفلت در حالی است که کتاب حاضر از حیث داده‌های تاریخی، فرهنگی، زبانی و ادبی شایسته پژوهش‌های جدی‌تری است.

با ظهور سبک فنی در قرن ششم، نثر فارسی به صنایع لفظی، تکلفات صوری و شواهد شعری گرایش یافت و در قرن‌های ۷ و ۸، صراحت لفظ و انتقال معنا جای خود را به لفاظی، اطناب و معانی اندک و کنایات بسیار داد (هامیلتون و همکاران، ۱۳۹۴: ۲۳ و نیز رک: روزنتال، ۱۳۶۶: ۲۰۱). بهار، این دوره را «عصر تکلف و تصنع و فساد نثر فارسی» می‌داند که در آن، دبیران در فضل‌فروشی و به کارگیری لغات عربی بر اعراب پیشی گرفتند (بهار، ۱۳۸۶: ۲/ ۲۸۸ و ۲۴۸ و ۵/۳ و نیز رک: صفا، ۱۳۶۹: ۳۰۵/ ۳). نویسندگان آن عصر، حتی در تاریخ‌نگاری‌هایی که باید بی‌افزایش و کاست، با پیوستگی، توالی، صراحت و رسایی بیان شوند، برای حفظ تماثل و تجانس لفظی، به اطناب متکلف و به کارگیری واژه‌های دشوار و نامأنوس عربی گرایش یافتند (خطیبی، ۱۳۹۸: ۵۰۹، ۱۵۸، ۵۸). فرانتس روزنتال با اشاره به خصلت ادبی شدگی برخی متون

تاریخی، تأکید می‌کند که مرز میان تاریخ و ادب در این آثار اغلب محو می‌شود؛ از این رو، روایت تاریخی نه صرفاً بازتاب واقعۀ گذشته، بلکه بازآفرینی آن به دست مؤلف یا مترجم تلقی می‌شود (روزنتال، ۱۳۶۶: ۲۰۱). لَنَم^۱ نیز معتقد است که سبک دیوانی و ادبی این دوره این خطر را دارد که توجه را از آنچه گفته می‌شود به نحوه گفتن آن معطوف بدارد (نقل از میثمی، ۱۳۹۱: ۳۶۰).

ترجمه آوی، نمونه‌ای بارز از نثر دوره ایلخانی و گرایش نثر به سمت فزونی آرایه‌های لفظی و ادبی است. انباشت سجع‌های متراکم، کاربرد واژه‌های عربی نامأنوس و بهره‌گیری ساختارهای نحوی غیرمعمول، گاه چنان فهم متن را دشوار می‌سازد که درک یک جمله مستلزم چند بار خواندن و تحلیل نحوی دقیق است.

در زمینه سبک‌شناسی و تاریخ تحول نثر فارسی، آثار متعددی تألیف شده است؛ از جمله سبک‌شناسی نثر بهار، ویژگی‌های نحوی زبان فارسی در نثر قرن پنجم و ششم هجری از مهین‌دخت صدیقیان، فن نثر و دیگر پژوهش‌های حسین خطیبی، سبک‌شناسی نثر پارسی از قرن چهارم تا قرن سیزدهم نوشته محمد غلام‌رضایی و نیز مدخل «سبک‌های نثر» در دانشنامه جهان اسلام به قلم فرزاد مروّجی. همچنین مقالاتی که به بررسی ویژگی‌های دستوری متون پرداخته‌اند، نیز موجود هستند، چون «بررسی ویژگی‌های آوایی و دستوری کتاب «پانزده گفتار» از مجتبی مینوی»، نوشته نگار خان‌محمدی و ناصر رحیمی. همه این آثار به نحوی، با رویکرد سبک‌شناختی مقاله حاضر مرتبط‌اند و پیشینه پژوهش محسوب می‌شوند. با این حال، بیشتر این پژوهش‌ها جنبه‌ای توصیفی دارند و بر شناخت ویژگی‌های سبکی متون متمرکز بوده‌اند. به بیان دیگر، محققان پیشین ویژگی‌های نحوی یا سبکی را برشمرده‌اند، ولی به آسیب‌شناسی نحوی از منظر تأثیر آن بر ایجاد ابهام به صورت مستقل و نظام‌مند نپرداخته‌اند. حتی در مقدمه‌های متون تصحیح شده، اگرچه گاه به دشواری فهم برخی جمله‌ها اشاره شده، علت این دشواری‌ها به ندرت در قالب تحلیل نحوی و ساختاری واکاوی شده است.

1. Richard Lanham

حال آنکه در بسیاری از ترجمه‌های کهن، پیچیدگی‌ها و اختلالات نحوی سهم مهمی در غموض متن دارند و تحلیل این ساختارها می‌تواند روشن سازد که کدام ویژگی‌های نحوی موجب پیچیدگی، ابهام یا دوری مخاطب امروزی از متن شده‌اند. از این رو، پژوهش حاضر با رویکردی نو در پی آسیب‌شناسی نحوی متن ترجمه محاسن اصفهان است تا ضمن تبیین موانع ساختاری فهم متن، در جهت ارتقای شناخت سبک نحوی ترجمه‌های کهن و تدوین مبنایی برای تحلیل ساخت‌های مختل در نثر فارسی گام بردارد.

انگیزه اصلی نگارندگان این مقاله برای ورود به این مسیر، دشواری‌هایی بود که در فرآیند تصحیح متن «ترجمه محاسن اصفهان» با آن‌ها روبه‌رو شدیم. در آغاز، فرض بر این بود که مشکلات فهم متن ناشی از واژه‌های دشوار و نامأنوس است؛ از این رو، تمرکز نخست بر توضیح این واژه‌ها بود؛ اما با تأمل و تعمق بیشتر، روشن شد که دشواری به واژه‌های ناآشنا و کم‌کاربرد فارسی و عربی محدود نمی‌شود. در گام بعد، ترجمه فارسی را با نسخه عربی آن مقابله کردیم، هرچند آوی در ترجمه، خطاهای بسیار داشت، این مقابله معنای کلی مطالب را به دست می‌داد؛ اما مشکل نثر آوی همچنان پابرجا بود و ابهام و دشواری در درک متن، به خطاهای ترجمه محدود نمی‌شد.

در این فرایند، به نکته مهمی رسیدیم: در بسیاری از موارد، فهم جمله متن عربی، با همه دشواری‌ها و پیچیدگی‌های زبانی و ساختاری آن، آسان‌تر از فهم ترجمه فارسی بود؛ حال آنکه طبیعتاً درک متن فارسی برای دانشجوی زبان فارسی باید ساده‌تر باشد. از همین رو، چاره را در آن دیدیم که برای روشن شدن این مسئله، سبک ترجمه و ساختار نحوی متن را جمله‌به‌جمله تحلیل و بررسی کنیم.

در این راستا، تمرکز این پژوهش بر آسیب‌شناسی نحوی خواهد بود تا نشان دهد مشکل درک متن، بیش از آنکه ناشی از مفردات یا آرایه‌ها باشد، ریشه در ساخت نحوی آن دارد؛ ساختی که بر اثر انباشت ویژگی‌های نحوی خاص، انتقال معنا را

دشوار کرده است. این ویژگی‌های نحوی، هرچند در متون هم‌دوره و هم‌خانواده نیز دیده می‌شود، در این اثر چنان پررنگ و متراکم است که خواننده را به‌جای دریافت محتوای تاریخی، درگیر لایه‌های بیانی و ساختی می‌کند. تحلیل این ویژگی‌ها، افزون بر کمک به فهم بهتر این متن و دیگر متون مشابه و درک عمیق‌تر تطور نثر فارسی در قرن‌های هفتم و هشتم، می‌تواند گامی در جهت تدوین فرهنگ ساخت‌های نحوی متون کهن فارسی نیز به شمار آید.

این پژوهش می‌کوشد با تحلیل جمله‌به‌جمله متن از منظر سبک و ساختار نحوی، علل دشواری و پیچیدگی درک آن را به‌طور دقیق و مجزا واکاوی کند و سهم هریک از عوامل زبانی را در گره‌خوردگی نثر نشان دهد. اگرچه یک یا چند ویژگی از این دست در متون دیگر هم‌عصر نیز دیده می‌شود، حضور هم‌زمان آن‌ها در یک متن واحد فهم و تحلیل را به چالشی جدی بدل می‌سازد.

هدف این پژوهش آن نبوده است که تعاریف و دسته‌بندی‌های بلاغی پیشینیان را مبنای تحلیل قرار دهد و مصادیق آن‌ها را در متن بجوید یا با معیارهای سنتی فصاحت و بلاغت تطبیق دهد؛ برعکس، مبنای کار، خود متن بوده است. بدین معنا که نخست ویژگی‌های زبانی و بلاغی مستقیماً از متن استخراج و سپس با تعاریف و دسته‌بندی‌های رایج سنجیده شد. افزون بر این، در کتاب‌های بلاغت و نقد ادبی، نه تنها در نام‌گذاری و دسته‌بندی‌ها هماهنگی و اجماع وجود ندارد، بلکه حتی در شواهد و مثال‌هایی که برای توضیح یک مفهوم می‌آورند نیز غالباً اختلاف نظر و مناقشه هست. از این رو، برای پرهیز از سردرگمی مخاطب، به مباحث مربوط به نام‌گذاری‌ها و اصطلاحات تخصصی پرداخته نشده است. ویژگی‌های نحوی متعارف نیز در این دسته‌بندی لحاظ نشد. در مقابل، تمرکز بر شناسایی و دسته‌بندی ویژگی‌های آسیب‌زا بوده است؛ ویژگی‌هایی که مستقیماً به پیچیدگی و ابهام این متن خاص منجر شده‌اند، نه همه ویژگی‌های نحوی متن. مثال‌هایی که برای هر ویژگی ارائه شده است نیز دربرگیرنده همه موارد موجود در متن نیست؛ باین حال، در مواردی که یک ویژگی به چند صورت مختلف در متن

تحلیل موانع فهم متن «ترجمه محاسن اصفهان» بر پایهٔ آسیب‌شناسی ساختارهای نحوی - ۱۱۵

ظاهر شده، کوشش می‌شود تا از هر صورت دست کم یک نمونه ارائه شود. همچنین، در انتخاب نمونه‌ها و تعیین تعداد آن‌ها، تناسب بر اساس کیفیت و میزان بسامد هر ویژگی در متن رعایت شده است؛ به همین دلیل، برای برخی ویژگی‌ها مثال‌های بیشتری ذکر می‌شود و برای برخی دیگر مثال‌های کمتری.

ویژگی‌های نحوی مشخص شده در این پژوهش، در سه دسته کلی تقسیم‌بندی شده‌اند: (۱) اطناب، (۲) حذف، (۳) جابه‌جایی؛ هر یک از این دسته‌ها نیز به زیرمجموعه‌هایی تقسیم می‌شوند که در بخش‌های مرتبط قرار می‌گیرند.

بدیهی است، به دلیل هم‌پوشانی طبیعی برخی پدیده‌های زبانی، ممکن است بخشی از ویژگی‌ها در بیش از یک مبحث دیده شوند؛ برای مثال، قیدهای پی‌درپی به سبب بسامد بالای آن‌ها در متن محاسن، در بخشی مستقل بررسی شده‌اند؛ ولی اینها ممکن است با مباحثی نظیر عطف مترادفات نیز همپوشانی داشته باشند. این نوع هم‌پوشانی، ناظر بر روابطی چون عموم و خصوص من وجه میان برخی از آن‌هاست؛ مثلاً عطف مترادفات، ممکن است در جمله‌های معترضه نیز رخ دهد، اما این به آن معنا نیست که هر جمله معترضه حاوی عطف مترادف است، بلکه گاه مترادفات در ساختار جمله معترضه جای می‌گیرند. به بیان دیگر، هدف از تفکیک مباحث در این مقاله، ایجاد نظم مفهومی و تحلیلی است، نه افزودن طبقه‌بندی‌های زائد یا تحمیل ساختارهای جعلی در مقاله. همچنین باید توجه داشت که برخی از این مفاهیم، در چارچوب نظام بلاغت سنتی، ممکن است ذیل عناوین متفاوتی طبقه‌بندی شوند؛ برای مثال، ذکر جزء و کل گاه ذیل مقوله حشو ملیح بررسی می‌شود یا جمله معترضه می‌تواند در بافت مترادفات نیز تحلیل شود. در این مقاله، مرزگذاری مفهومی و نحوه ورود به هر بحث، در مقدمه همان بخش به وضوح تبیین شده تا از بروز برداشت‌های نادرست جلوگیری شود و انسجام ساختاری حفظ گردد.

تعداد نمونه‌های ارائه شده در هر بخش، متناسب با میزان بسامد آن ویژگی در متن تعیین شده است. با این حال، در مواردی که ویژگی مورد نظر از جنبه‌ای خاص

برخوردار بوده یا پیچیدگی بیشتری داشته است، برای روشن تر شدن ابعاد آن، نمونه‌های بیشتری ذکر شده است. این افزایش در تعداد نمونه‌ها به منظور تبیین بهتر مسئله و جلوگیری از ابهام صورت می‌گیرد، نه برای ایجاد تکرار یا افزودن شواهد غیرضروری.

در نقل نمونه‌ها، از رسم‌الخط نسخه چاپ شده پیروی شده و تا حد امکان از افزودن علائم نگارشی اجتناب می‌شود. این رویکرد با هدف جلوگیری از تحمیل خوانش خاص نگارنده در پیش گرفته می‌شود تا متن در وضعیت نخستین و دست‌نخورده و ناویراسته عرضه شود و مخاطب را وادارد تا با دقت بیشتری به خواندن آن بپردازد. چنین شیوه‌ای باعث می‌شود ریزه‌کاری‌های نحوی و ساختاری متن برجسته تر شده و تحلیل‌های صورت گرفته در مقاله، با وضوح بیشتری برای خواننده قابل پیگیری باشد.

۱. اطناب

اطناب از شگردهای رایج در نثر فنی است که برای تأکید، بسط معنا و غنا بخشیدن به بیان به کار می‌رود. نویسندگان این سبک، می‌کشند معانی مختصر را در عبارات مفصل بگنجانند تا مجال بیشتری برای سخن‌پردازی و آرایش لفظی بیابند. در این شیوه، جمله‌ها نه بر پایه نیاز معنایی یا قواعد نحوی که بر اساس هماهنگی و تقارن لفظی شکل می‌گیرند و گاه برای حفظ این تقارن از واژه‌هایی استفاده می‌شود که معنا را نارسا، مبهم یا سنگین منتقل می‌کنند.^۱

در نثر آوی نیز، حجم زیاد الفاظ و قرائین مترادف و متوازن موجب می‌شود معنی در زیر توده انباشته الفاظ پنهان شود و خواننده از توجه به درک و فهم الفاظ به پیگیری معنی نپردازد. افزون بر مفردات و ترکیبات، جمله‌های متوالی و کمابیش مترادف و

۱. اطناب در متون ادبی دو صورت دارد: ۱) در سطح کل اثر زمانی که نویسنده مطلبی مختصر را با تفصیل و توصیفات فراوان بیان می‌کند، ۲) در واحد کلام (جمله) که ناشی از استفاده گسترده از الفاظ، مترادفات و قرائین لفظی است. (شمیسا، ۱۳۸۷: ۱۹۵) و نیز نک: بهار، ۱۳۸۶: ۲/۲۴۸، خطیبی، ۱۳۹۸: ۵۷؛ در این پژوهش، تمرکز بر نوع دوم، یعنی اطناب در سطح جمله خواهد بود.

تحلیل موانع فهم متن «ترجمه محاسن اصفهان» بر پایهٔ آسیب‌شناسی ساختارهای نحوی - ۱۱۷

جمله‌های معترضهٔ طولانی، انسجام نحوی را می‌گسلند و با فاصله افتادن میان اجزای اصلی جمله، رشتهٔ معنا از هم می‌پاشد. بدین سان، انتقال مفاهیم به‌جای آنکه خطی و مستقیم باشد، به شکلی موازی و تودرتو پیش می‌رود و خواننده هنگام رسیدن به پایان مطلب برای درک معنا ناچار است جمله‌ها را دوباره مرور کند.

ویژگی‌هایی که با گسترش جمله‌ها و پیچیدگی بیان، موجب اطناب کلام و دشواری فهم می‌شوند، عبارت‌اند از: ۱) مترادفات در سطوح مختلف واژه، گروه، قید، فعل و جمله؛ ۲) بدل؛ ۳) جمله‌های معترضه؛ ۴) تکرار؛ ۵) جمله‌های مرکب تودرتو. هریک از این ویژگی‌ها خود شامل گونه‌های متنوعی است که در ادامه به بررسی و تحلیل آنها می‌پردازیم.

۱-۱. مترادفات

در نثر آوی، مترادفات در سطوح مختلف تنسیقِ واژه‌ها، ترکیبات و جمله‌ها، از جمله شگردهایی است که به کش‌دار شدن ساختار جمله‌ها می‌انجامد.

۱-۱-۱. واژه‌های مترادف

واژه‌های مترادف در متن آوی، از دو تا بیش از هشت واژه را دربرمی‌گیرند و به‌صورت متوالی کنار هم می‌آیند. این ساختارها عمدتاً با حروف عطف و گاه با کسرهٔ اضافه پیوند می‌یابند:

۱-۱-۱-۱. عطف مترادفات

عطف دو واژه: اختلاط و امتزاج (ص ۳۱) طیب‌النفس و خوش‌دل (ص ۹۰) / دروس و ناچیز شدن (ص ۱۶) / صلابت و سختی (ص ۱۶) / ترس و بیم (ص ۸۴).

عطف چند واژه: امانا و ثقات و معتمدان (ص ۷۵) / خجل و خاکسار و منفعل و شرمسار (ص ۱۱۰) / ترحیب و گشاده‌رویی و تقرّب و خوش‌خویی و طلاق و بشاشت (ص ۶۰) / خیل و حشم و تبع و خدم و قوم و قبیله و عاقله و عقیله و شوکت و صولت مایی و منی (ص ۱۰۹).

۱-۱-۲. ترکیب اضافی مترادفات: معتمدان معتبران (ص ۳۱) / متواتر متوالی

(ص ۵۷) / سیمای چهره (ص ۱۴۳) / بی شمار بی عد (ص ۱۴۲) / تسویه اعتدال (ص ۱۳۹) / [شهادت] متظاهره متعاضده متوازره (ص ۱۴۰).

۲-۱-۱. گروه‌های مترادف

اجزاء این قرائن اغلب از حیث تعداد کلمات یا کیفیت ترکیب (اضافی یا وصفی) با یکدیگر متناسب و مشابه‌اند؛ هرچند گاهی این تناسب رعایت نمی‌شود.

۱-۲-۱-۱. **گروه‌های دو کلمه‌ای:** مواضع متفرجات و مقامات متنزّهات (ص ۲۹) / موکدات قول و مویدات شهادت (ص ۸۹) / باغ و بوستان نزه و دلبند (ص ۵۳) / لطیفی معجب و ظریفی مضحک و شیرینی مطرب (ص ۱۷) / مقداری مبین و فرضی معین و میزانی مقوم و وردی مقسم (ص ۴۸) / هیچ صاحب فضیلتی یا طالب علمی و خداوند و سیلتی و قادر بر نظامی و مسئله‌گویی یا نکته‌جویی یا فصیح سخنی بر صدر انجمنی در هر فنی و هیچ کاتب کلمه‌ای یا محبره‌داری (ص ۱۴۱).

۱-۲-۱-۲. **گروه‌های سه کلمه‌ای و بیشتر:** فضایل زمان سالف و ادبای اوان غابر (ص ۶۳) / همه سواران جنگی فرزانه و جملگی دلاوران فرهنگی مردانه (ص ۷۹) / شکایت نکایت روزگار غدار و نوایب و مصایب فلک ستمکار (ص ۲).

۱-۲-۱-۳. **گروه‌های نامساوی:** فنون فضایل و انواع شمایل و خصایل (ص ۴۶) / مآثر ماثوره و مفاخر مختاره و مشهوره (ص ۷۸) / اکتساب اصناف مفاخر مالی و منالی و جاهی و جلالی و اقتناء انواع مجد و معالی (ص ۶۸).

۳-۱-۱. قیده‌های مترادف پی‌درپی

چینش پیاپی سه یا چهار قید در یک جمله، که نه از سر ضرورت معنایی، بلکه به منظور بسط زبان و تقویت ضرب‌آهنگ نثر به کار رفته‌اند، ضمن افزودن بر شدت بیان، با کش‌دار کردن و سنگین کردن ریتم جمله نوعی تعلیق ذهنی برای مخاطب ایجاد می‌کنند:

— هر دو در برابر یکدیگر موازی و محاذی بایستادند (ص ۸۳).

— ناگاه این دختری بر بدیهه بی‌اندیشه او را به زبان اصفهانی می‌گوید (ص ۱۰۹).

تحلیل موانع فهم متن «ترجمه محاسن اصفهان» بر پایه آسیب‌شناسی ساختارهای نحوی - ۱۱۹

- به مدّت‌ها چندین قطار شتر هرروز بارها به کرات بدان شغل تردد نمایند (ص ۳۹).
- بی‌طاقت و بی‌آرام به تعجیل تمام چون باز چنگل تیز کرده روی به اصفهان نهاد (۹۶).
- همچون ملخ یا مور به انبوهی تمام از سر دلاوری و زور بختۀ دفعۀ (ص ۷۴).
- آسوده و مرفّه‌الحال و آزاد و فارغ‌البال به دعاگویی .. مشغول می‌بودند (ص ۱۴۲).
- پیوسته این شهر و همیشه این نواحی از روزگار و سال‌های گذشته و قرن‌های نوشته از بزرگان و متقدّمان ... الی یومنا هَذَا خالی نبوده (ص ۱۱۸).

۱-۱-۴. افعال مترادف

کاربرد افعال مترادف به سه شکل در متن دیده می‌شود: (۱) دو فعل مترادف به صورت کامل (۲) دو فعل یار با یک فعل یاور (۳) فعل وصفی با فعل همنشین.^۱

۱-۴-۱-۱. عطف افعال مترادف

در عطف افعال با معانی یکسان یا نزدیک به هم، گاه هر دو فعل ساده‌اند و گاه هر دو مرکب و گاه نیز از لحاظ نوع متفاوت هستند: بپیراست و بیاراست (ص ۷۲)/ روی نماید و سانح گردد (ص ۷۶)/ روی به راه مراجعت نهاد و بازگشت (ص ۱۱۰).

۱-۴-۱-۲. عطف دو فعل یار مترادف در فعل مرکب

مترجم گاه برای ایجاد توازن و تجانس، در فعل مرکب بخش غیر صرفی را به مترادفش که با آن سجع یا تجانس دارد؛ عطف می‌کند؛ مانند:

اجماع و اتّفاق کرده‌اند (ص ۶۳) // انقیاد و امثال نمود (ص ۱۴۰) // صعود و عروج نمایند (ص ۱۴۲) // تهدید و انداز و تخویف و تحذیر نماید (ص ۸۲) // انشا و ایراد کرده‌اند (ص ۴۴) // ساز سفر و بسیج راه کرد (ص ۱۹) // حذف و محو کنند (ص ۱۴۰) // ارزانی و روزی فرموده‌اند (ص ۴۶) // تخجیل و انفعال داد (ص ۷۳) // قوت و استحکام

۱. فرشیدورد جزء فعلی فعل مرکب (جزء صرفی) را «یاور» و جزء غیر فعلی آن را «فعل یار» می‌نامد. (فرشیدورد، ۱۳۸۳: ۴۴۳)؛ خانلری بخش صرف‌شونده فعل مرکب را «همکرد» می‌نامد. (خانلری، ۱۳۶۶: ۱۲۷) همنشین، فعل پایانی و معطوف به فعل وصفی است که وجه، شخص و زمان فعل وصفی را نشان می‌دهد (فرشیدورد، ۱۳۸۳: ۳۰۹).

گرفت (ص ۱۴۴).

۱-۴-۳. مترادف به صورت فعل وصفی

فعل وصفی، در اصل اسم مفعولی است که همراه با متعلقاتش در حکم قیدی برای جمله‌ای دیگر به کار می‌رود و بی‌واو یا با واو، به فعل همنشین خود عطف می‌شود (فرشیدورد، ۱۳۹۲: ۳۸۹؛ همو، ۱۳۸۳: ۳۰۹). در نثر آوی، گاه فعل وصفی با فعل همنشین از نظر معنایی تقریباً یکسان است و در معنا چیزی به عبارت نمی‌افزاید:

— زمین آن خانه را به درم و دینار پوشانیده پر کردند (ص ۶۲).

— ابولیلی تیغ در دست مرکب برانگیخت و شمشیر کشیده برآهیخت (ص ۸۳).

— ابراهیم خلیل علیه‌السّلم را از منجنیق اغوا و کفر به آتش انداخته احراق کند (ص ۸۰).

— بقعه‌ای که معروف است به خصیب‌آباد با آن انضمام داده داخل گرفت (ص ۶۲).

۱-۵. هم‌افزایی معنایی در فعل‌های مرکب

گاه مترجم دو فعل مرکب را، با معنای یکسان یا نزدیک به هم، ادغام می‌کند:

روی به قصد اصفهان نهاد (ص ۸۴) خوض در باب حصر نمود (ص ۱۱۹) عزیمت یثرب مصمم کردم (ص ۷۰) عزم اتباع برادر به کرمان مصمم کرد (ص ۹۷) تجربت تفحص این کار کرده (ص ۸۱).

۱-۶. هم‌افزایی معنایی قیدها و صفات

دستورنویسان قیدهای هرگز، همیشه، قطعاً، اصلاً و مطلقاً را در شمار قیود تأکیدی و هیچ، همه، هر، فلان، دیگر، چند و بعضی را، در ترکیب با اسم، مانند هیچ‌کس یا هرکس، در زمره صفات مبهم دانسته‌اند. صفت‌های مبهم ویژگی یا تعداد اسم را به شکلی نامعین، کلی یا تقریبی بیان می‌کنند و معمولاً پیش از اسم‌های نکره می‌آیند (فرشیدورد، ۱۳۹۲: ۴۶۲، ۳۲۵؛ وحیدیان، ۱۳۸۹: ۷۰؛ انوری و گیوی، ۱۳۸۸: ۲۱۱). با این حال صفاتی مانند هیچ و همه در همنشینی با قیودی چون هرگز، اصلاً، همیشه، قطعاً و مانند آنها، جمله را به سمت تأکید و قطعیت سوق می‌دهند، نه ابهام. برای نمونه،

تحلیل موانع فهم متن «ترجمه محاسن اصفهان» بر پایهٔ آسیب‌شناسی ساختارهای نحوی - ۱۲۱

در ساخت‌هایی چون «هرگز هیچ کس...» یا «قطعاً همه چیز...» کارکرد معنایی جمله بر انکار کامل یا شمول مطلق متمرکز است. در نثر آوی، کاربرد افراطی عناصر تأکیدی، اعم از قیود و صفات، علاوه بر اینکه به آن حالتی خطابی و نمایشی می‌دهد، سبب کندی در حرکت نحوی جمله می‌شود.^۱

— قطعاً هیچ از آن ریگ نه اندک و نه بسیار پیرامون آن نگردد (ص ۴۳).

— اصلاً به هیچ تصنع و تجمل و تحمل به تحمل از خانه بیرون رفتن محتاج نباشد (ص ۶۰).

— هرگز هیچ ملکی بر غلبه و استیلای هیچ ملک قدرت نداشت (ص ۸۷).

۱-۲. هم‌افزایی معنایی قیدها و افعال

در نثر آوی گاهی در جمله‌ها، ترکیب‌ها یا عباراتی به کار می‌روند که به‌نوعی معنای فعل مرکب را تکرار می‌کنند؛ درحالی که فعل مرکب به‌خودی‌خود کامل است و نیازی به تقویت یا توضیح اضافه ندارد. این تکرار غیرضروری معنا در قالب‌های مختلف، موجب سنگینی و پیچیدگی جمله‌ها شده است.

— باز عود کنند با عادت نخستین و سیرت اولین (ص ۴۰).

— مبتلا شد به بلای حادثه‌ای در نفس یا مال (ص ۳۸).

— از سعی و اجتهاد بلغ زحمت بسیار کشید (ص ۱۹).

— خاص و عام و بیگانه و آشنا را به دعوت فضایل و مکارم خواند (ص ۱۳۹).

— تضرع و ابتهال دفع آن حال و خلاص از آن وبال به دعا استدعا نمودند (ص ۸۳).

۱. در ترجمه محاسن اصفهان قیدهای تأکید، انحصار و قطعیت، صفت‌های عالی یا دارای معنای عالی (مانند کمال و تمام) و صفت‌هایی که بر کلیت و تمامیت دلالت دارند (مانند کلی و اصلی) بسامدی چشمگیر دارند. کاربرد افراطی این عناصر نشان‌دهنده گرایش نویسنده به زبانی پرطمطراق و متملقانه است که می‌تواند بازتابی از مناسبات اجتماعی آن دوره باشد، جایی که تملق و اغراق ابزاری برای حفظ یا ارتقای منزلت نویسنده در ساختارهای سلسله‌مراتبی بوده و به‌صورت عادی فرهنگی در میان اهل دیوان رواج داشته است. چنین زبانی، نه بر پایه تأمل و پابندی به واقعیت، بلکه بر بنیاد تمکین، تملق و مبالغه شکل گرفته است (نک مباحت «وجهیت»: فتوحی، ۱۳۹۰: ۲۸۴ و ۲۵۸).

- به تدمیر بوار آن را خراب و هلاک گرداند (ص ۸۲).
 - لشکر زنگبار شب جهت اعانت و اغاثت به پیوستن بدیشان ... مدد نمود (ص ۷۴).
 - آرزوی من استطلاق راتبی باشد مرتب روزبروز (ص ۹۱).
 - به غثیان و قی آن را از معده قذف کنند (ص ۴۲).
- ۱-۱-۸. جمله‌های مترادف**
- در نثر آوی، جمله‌های مترادف معطوف غالباً از نوع جمله‌های پیرو در دل جمله مرکب‌اند. عطف‌های پیاپی این جمله‌ها سبب می‌شود میان نهاد و گزاره، شرط و جواب شرط یا مقدمه و نتیجه فاصله افتد و پیوستگی اجزای کلام گسسته شود.^۱
- هر چیز از آن از عالمی به عالمی می‌برند و از افقی به افقی می‌کشند (ص ۵۳).
 - چندان که از حدّ عدّ متجاوز است و قطعاً در حساب نیاید و در ضبط نگنجد (ص ۵۰).
 - در روزگار گذشته و سال‌های رفته تتبع این معنی کرده‌اند و تفحص نموده قطعاً هیچ کدام برخلاف این وقوف نیافته و روی از این راه برنرفته (ص ۶۴).
 - اگر اندک حرکتی ... در وجود آمدی یا صادر گشتی ... (ص ۹۸).

۱-۲. بدل

- بدل، اسم یا گروه اسمی است که مقام، لقب و مانند آن یا یکی از خصوصیات اسم پیش از خود (بدل‌دار) را بیان می‌کند (خانلری، ۱۳۶۶: ۹۳ و ۲۴۱؛ همو، ۱۳۵۵: ۱۵۰-۱۲۶). در نثر آوی، دو گونه کاربرد بدل موجب اختلال در فصاحت متن شده است: ۱) بدل‌های توضیحی گسسته^۲ (القاب و عناوین).

۱-۲-۱. بدل‌های توضیحی

۱. مبحث جمله‌های مترادف را از افعال مترادف متمایز آوردیم چرا که در جمله‌های مترادف، هر فعل با متعلقات خاص خود را دارد اما در افعال مترادف فقط خود فعل معطوف به فعل دیگر است.
۲. بدل گسسته زمانی پدید می‌آید که فعل یا اجزای دیگر جمله میان بدل و بدل‌دار قرار بگیرد. (فرشیدورد، ۱۳۹۲: ۳۵۷؛ همو، ۱۳۵۵: ۱۲۶-۱۵۰).

تحلیل موانع فهم متن «ترجمه محاسن اصفهان» بر پایه آسیب‌شناسی ساختارهای نحوی - ۱۲۳

- روزی در حضرت وزارت ر شیدی مجلسی بود آراسته به اصناف فضیلاى اکابر و انواع اصحاب مجد و مآثر محفلی به انبوه از خداوندان استظهار و شکوه و در باب خوشی اصفهان و وصف دل‌کشی نواحی آن دست به دست ... می‌رفت (ص ۱۳۷).

○ عبارت «آراسته به اصناف .. مآثر» در نقش صفت است برای «مجلس» ولی «محفلی به انبوه از خداوندان استظهار و شکوه» در حکم بدل برای «مجلس» است.

- خواننده این حکایات هر دو سه منقول از رکن الدوله و منسوب با او باید که در نفس هاجس نگرداند که این سخنان هیچ به اصفهان تعلق ندارد (ص ۹۲).

○ واژه «خواننده» هسته گروه «خواننده این حکایات»، و «این حکایات» مضاف الیه و وابسته آن است؛ اما «هردوسه» و «منقول از رکن الدوله» بدل برای «حکایات» اند. به بیان دیگر، بدل‌دار هسته گروه بدل‌دار نیست.

- مراسم اقامت او در آنجا به اقامت ر سائید و حوالی آن را مجموع مقاطعات ضمیمه آن گردانید تا او چون مشرفی و ناظری شد بر پارس و خوزستان (ص ۹۸).

○ «مجموع مقاطعات» در حکم بدل است «برای حوالی آن». هر گاه مفعول جمله معطوف یا بدلی داشته باشد هم بعد از مفعول «را» می‌آید و هم بعد از معطوف یا بدل آن (بهار، ۱۳۸۶: ۲/۱۲۴). در این جمله حذف «را» پس از بدل مفعول، جمله را نارسا کرده است.

- سلمان پارسی رضی‌الله‌عنه که نام او روزبه بن وهامان بود منشا و مولد دیه کیان است از ناحیت قهاب اصفهان خادم رسول علیهم‌السّلم به اجابت دعوت دین در پارس سابق بنی‌آدم و به اصابت فکر و تصفّح کتب و تفحص مافیها علم علمای علم عالم متبحّر ادیان قسوس و احبار واقف سرائر نصوص و اخبار و چون طلعت صباح ایمان بر روی او رخشان شد... (ص ۷۰).

○ عبارت «از ناحیت قهاب اصفهان» بدل است برای «دیه کیان» و عبارات «خادم رسول علیهم‌السّلم» و «به اجابت دعوت دین در پارس سابق بنی‌آدم» و «به اصابت فکر و تصفّح کتب و تفحص مافیها علم علمای علم عالم» و «متبحّر ادیان قسوس و احبار» و

«واقف سرائر نصوص و اخبار» پنج گروه بدلی است برای سلمان پارسی.

— اعتبار افتخار قریش و اقتدار انتماء هاشمی از دو طرف با پدر بزرگوار کَرّار غیر فرّار داماد و پسر عمّ و برادر احمد مختار علیه السلام الملك الجّبار دو گوشوار عرش نامدار حسن و حسین که پدران سادات بزرگوار و نقبای روزگارند می‌رود (ص ۱۲۰).

○ بدل‌های متعدد میان مضاف «پدر بزرگوار» و مضاف‌الیه «دو گوشوار عرش» قرار گرفته است. اصل سخن این است: اعتبار افتخار قریش ... از دو طرف با پدر بزرگوار دو گوشوار عرش نامدار حسن و حسین می‌رود.

۱-۲-۲. القاب

عناوین، القاب و نعوت که در نثر فنی یکی از ارکان صوری و محتوایی مکتوبات رسمی بودند با گرایش نثر به تکلف و فخامت، به ترکیباتی مطول و مسجع تبدیل شدند (خطیبی، ۱۳۹۸: ۳۲۴). در نثر آوی، کثرت و تفصیل القاب سبب می‌شود نام‌های اصلی اشخاص در میان انبوه ترکیبات مطوّل و عبارات دعایی عربی گم شود؛ مانند نمونه زیر:

— و آن، زمان ظهور مخاصمت و عین وقت فتنه و عداوت مودّی به امتداد مدّت محاربت و مقاتلت بود میان ملوک پارس پسران شیخ العرب و العجم جمال‌الدّین ابراهیم ملکی الاسلام ملک کامل شمس‌الدّین و ملک عزالدّین و خلاصه آل صاعد نظام‌الدّین قوام‌الاسلام تغمّده الله بمغفرته که پیوسته از روزگار دیرینه باز مدار امور کلّی و مقالید اشغال اصلی عراق عجم بر رای جهان‌آرای هر گزیده‌ای از بزرگان آن خاندان کابراً عن کابراً و اَباً عن جدّ دایر بوده (ص ۳۰).

۱-۳. جمله‌های معترضه

جمله معترضه، جمله یا شبه‌جمله‌ای است که در میان جمله اصلی می‌آید و معمولاً مفاهیمی مانند دعا، نفرین یا توضیحی را درباره بخشی از جمله اصلی بیان می‌کند و حذف آن به معنی و ساختار جمله اصلی آسیبی نمی‌زند (انوری و گیوی، ۱۳۸۸: ۳۱۷؛ خطیب‌رهبر، ۱۳۷۶: ح ۳۴۷). برخی از دستورنویسان، جمله معترضه را در شمار بدل یا

تحلیل موانع فهم متن «ترجمه محاسن اصفهان» بر پایه آسب‌شناسی ساختارهای نحوی - ۱۲۵

جملهٔ پیرو توضیحی دانسته‌اند^۱ (فرشیدورد، ۱۳۵۵: ۱۵۰-۱۲۶؛ خیام‌پور، ۱۳۸۸: ۱۴۰)؛ حال آنکه میان این دو مقوله تفاوت‌هایی روشن وجود دارد. مهم‌ترین آن‌ها این است که جملهٔ معترضه در اصل «جمله» است و غالباً با واسطهٔ حرف ربط (مانند «که» یا «و» و مانند آن) به جملهٔ اصلی پیوند می‌یابد، درحالی‌که بدل ساخت جمله‌وار ندارد، دو درنگ (وقفهٔ آوایی) دارد و معمولاً بی‌واسطه به بدل‌دار وابسته می‌شود. آوی‌گاه در میانهٔ یک جمله، ناگهان عباراتی توضیحی، حتی به تفصیل، می‌افزاید و بدین‌سان روال طبیعی جمله را برهم می‌زند و موجب گسست پیوند معنایی می‌شود؛ برای نمونه:

— مدتی همت بزرگ بر ضبط و انساق امور مصروف گردانیده تصرف را بر وجه محتاط به‌جای می‌آورد تا به واسطهٔ مساعی جمیله او ... آسودگی و جمعیت را به تار و بود لباس کار خود یافتند و او رحمه‌الله متوجه بهشت اکثر آن به ملکیت به فرزندان خود که هر یک به حقیقت از فضیلت استعداد ملک‌پروری و شرف استبداد عدل‌گستری طریقهٔ پدری می‌سپزند و به یقین در دفع ظلم و فتنه از آن موضع به منزلت سپرند بهشت (ص ۶۹).

○ ساختار پایه چنین است: «مدتی همت بزرگ بر ضبط امور مصروف داشته، تصرف را به‌وجهی محتاطانه به‌جای می‌آورد، و خود متوجه بهشت شد و اکثر آن را به ملکیت فرزندان خود بهشت (گذاشت)؛ اما افزودن توصیف‌های مفصل درباره فرزندان، جملهٔ اصلی را گسسته و تشخیص نقش واژهٔ «بهشت» در پایان جمله را دشوار می‌کند.

— دیگر، بخت‌نصر به زبان فرس و بر موجبی که حمزهٔ اصفهانی در کتاب خود ایراد کرده است نام او بت نرسه بن ویو بن گودرز که عراق و شام و جزایر را به‌دستان

۱. فرشیدورد در مقالهٔ «بدل و گروه اسمی بدلی» مقولهٔ دستوری «بدل» را بسیار گسترده می‌داند چنانکه شامل جملهٔ معترضه، ذکر خاص پس از عام نیز می‌شود و در «جمله و تحول آن در زبان فارسی»، جملهٔ معترضه را از نوع جمله‌های پیرو توضیحی بدلی تلقی می‌کند. (فرشیدورد، ۱۳۵۵: ۱۲۶-۱۵۰ و نیز رک همو، ۱۳۷۸: ۳۴۹؛ همو، ۱۳۹۲: ۳۵۷) خیام‌پور این جمله‌ها را ذیل عنوان «جمله‌های متداخل» مطرح می‌کند (خیام‌پور، ۱۳۸۸: ۱۴۰ و نیز رک انوری و گیوی، ۱۳۸۸: ۳۱۷؛ خالری، ۱۳۸۸: ۹۳ و ۲۴۱).

دستان بود و مصر و بربر را از قبل لُهراسف ملک مرزبان و پهلوان و مقام او در هیبت و غلبه و سطوت و فظاظت شوکت بر جهان و جهانیان پوشیده و پنهان نیست هم از خوزان ماربین برخاست (ص ۶۷).

○ جمله اصلی چنین است: بخت نصر هم از خوزان ماربین برخاست.

— و شیرین که نام شیرینش در کام خاص و عام شهد و شکر است و جهانی را از شوق شمایل او خون در جگر به حسن شکل و طلعت زلیخای مصر... دل کسری را کسری داد و او را مخفی به اصفهان آورد ... برگزید. او نیز مدتی به حسن عهد و مروّت و شرط حفاظ و فتوّت در حال حیات جان شیرین بر وی ایثار کرد و بعد از وفات بر مصاحبت غیر او مرگ اختیار کرد (ص ۶۷).

○ مترجم، پس از ذکر نام «شیرین»، به توصیف جزئی و گسترده او می پردازد؛ ولی پس از پایان توصیفات، جمله به گزاره اصلی خود بازمی گردد و جمله از نظر نحوی و معنایی، ناتمام می ماند. درواقع، انتظار می رود که پس از توصیف احوال شیرین، جمله ای از قبیل «از خوزان ماربین برخاست» ذکر شود تا جمله کامل و پیوسته شود.

— بعد از تمهید معذرت بسیار جهت دفع این تخويف و انذار نهان از ابومسلم که ابوعلی به جانب صاحب از انواع فصل در طوامیر و اجناس حمل قناطر می فرستاد و در حضرت صاحب به غیر از انتقام هیچ در محلّ قبول نمی افتاد قرابت و خویشاوندی ابوعلی بر عضّ شکیمت و اصرار عزیمت صاحبی غالب آمد (ص ۷۳).

○ عبارت «نهان از ابومسلم ... نمی افتاد» جمله ای معترضه است در توضیح میانجی گری ها بوعلی برای بخشش ابومسلم. این جمله معترضه که خود از دو جمله مستقل هم پایه تشکیل شده، میان قید «بعد از تمهید معذرت بسیار...» و جمله اصلی «قرابت و خویشاوندی ابوعلی بر عضّ شکیمت غالب آمد» فاصله انداخته و درک ساختار جمله را دشوار کرده است.

— و از جمله شواهد بر ثروت و یسار و فراخ دستی و حال و کار اهل اصفهان آنکه یافته شد از اخبار امانا و ثقات و معتمدان و اتّساق روایات و حکایات مصدّق آن که گفت

عیدی از جمله عیدها به محله‌ای از محله‌ها ... (ص ۷۵).

○ می‌گوید: از جمله شواهد بر ثروت ... اهل اصفهان آن [روایت] است که به واسطه اخبار امانا و ثقات و معتمدان دریافت شده و اتساق روایات و حکایات نیز تصدیق‌کننده آن [روایت] است [روایت این است] که [شخصی] گفت «...». به نظر می‌آید «امنا و ثقات و معتمدان» و «اتساق روایات و حکایات» به هم معطوفند؛ درحالی که «امنا و ثقات و معتمدان» متعلق به فعل «یافته شد» است که پس از فعل آمده و «اتساق روایات و حکایات مصدق آن [است]» یک جمله معترضه است. تشخیص مرز دو جمله در رشته‌ای از کلمات و عبارات معطوف مشکل می‌شود.

— عاقبت سخن به اتفاق قرار گرفت بر بنایی به حدود زندرود و در آن زمان دیار اصفهان دیه‌هایی بود پراکنده ... تقدّم فرمود به احضار ایوب زیاد که عامل اصفهان بود از قبل خلیفه و باروی گردانیدن بر دیه‌هایی چند و شهر ساختن کوره آن (ص ۲۰).

○ جمله اصلی چنین است: «تقدّم فرمود به احضار ایوب زیاد و باروی گردانیدن بر دیه‌هایی چند و شهر ساختن کوره آن» و سه متمم معطوف دارد. جمله معترضه «که عامل اصفهان بود از قبل خلیفه» میان فعل و متمم نخست از یک سو و دو متمم دیگر از سوی دیگر قرار گرفته و پیوستگی اجزای جمله را گسسته است و رابطه دستوری میان «تقدّم فرمود به» و عبارات «باروی گردانیدن بر دیه‌هایی چند» و «شهر ساختن کوره آن» مغشوش کرده است.

— و به ناحیت یزد که منتهای عراق عجم افتاده است و رکنی معتبر است از حدود اصفهان حدود اصفهان و مسقط راس راس اولوالباس است و مهبط نور جلال سلیل امیرالمومنین ... شمس الحقّ و الدّین رکن الاسلام و نظام المسلمین الیزدی که ... (ص ۴۲).

○ ادامه کلام حدود یک صفحه در مدح و وصف شمس‌الدین محمد یزدی است و مترجم در پاراگراف بعد برای بازگشت به سخن و وصف عجایب یزد عبارت «در این ناحیت» را تکرار می‌کند.

- بعد از تتبع قوانین و قواعد ارباب هیأت و اصحاب طبعی و تفحص به تصفح فصول و رسایل مشتمل بر تبیین و تمیز اعتدال اهویه ... و اقتدا به استادان فاضل خود مثل ابوعلی مسکویه که ذکر تربه مولد و قبه مرقد او بر زبان زمان چون گوی بر میدان مصلی اصفهان روان است و غیر او هر سال از اول آثار جهان افروز بهار تا آخر فصل خریف اصفهان را دارالقرار می ساخت (ص ۱۳۶).

○ جمله معترضه « ذکر تربه ... روان است » میان معطوف و معطوف الیه (ابوعلی مسکویه و مثل او) چنان فاصله انداخته است که نقش و معنی عبارت « غیر او » و مرجع ضمیر « او » (ابوعلی مسکویه) میان عبارات مبهم می شود. درواقع، عبارت چنین است: « بعد از تتبع قوانین و اقتدا به استادان فاضل خود مثل ابوعلی مسکویه و غیر او ... ».

۴-۱. تکرار

تکرار در جمله تکرار عین یک یا چند کلمه است در فاصله ای کوتاه که به نظر غیر ضروری می آید. برخی از این تکرارها با هدف تأکید به کار می روند؛ درحالی که برخی دیگر ناشی از طولانی بودن جمله و تلاش برای جلوگیری از فراموشی خواننده و گاه نشانه سهو و فراموشی و بی دقتی نویسنده است.

۴-۱. تکرار حروف

در نثر آوی، کثرت جمله های پیرو وصفی و توضیحی سبب شده است، حروف ربط تکرار شوند. از سوی دیگر، هریک از حروف، می تواند کارکردهای معنایی متعددی داشته باشد. مترجم به جای آنکه با انتخاب حروف متنوع، تفاوت معنایی آن ها را در جمله روشن سازد، در یک عبارت، یک حرف را بارها تکرار کرده و هر بار معنایی متفاوت از آن اراده کرده است. در نمونه های زیر، همین امر سبب شده است که ساختار نحوی و معنای متن مبهم یا پیچیده گردد:

○ تکرار « که »:

- شخص را امکان مسیر و قدرت رفتن در آن تا به جایی می رسد که نزد اهل آن ناحیت معروف است که اگر چنان که می خواهد که از آن جا بگذرد از غلبه نفس زدن

در رفتن عاجز می‌آید (ص ۳۸).

○ **تکرار «چون»:** حرف «چون» گاه حرف ربط است و در معنای «هنگامی که» و گاه حرف اضافه معادل «مانند». در عبارات زیر «چون» شش بار به کار رفته که پنج تای اول حرف اضافه است برای تفصیل و تشبیه و در جمله آخر حرف ربط است برای مقارنت زمانی به معنی همین که:

— میوه‌های تازه و شیرین رسیده مثل سیب‌های گوناگون چون سیب آرایش آبدار چون سیب بی‌آسیب زنخدان لعبتان چگل و بتان خجل سرخ و دلکش و به دندان ارباب لطف طبع شیرین و خوشگوار فزاینده قوت دل چون ایمان در دل پرهیز کار ... و انواع اعناب حدائق چون احداق کواعب اتراب بر عرش عریش بسان حوران قاصرات الطرف گردن ملاحظت افراشته و... تا غایت زمستان که جمله خانه‌ها چون باغ و بوستان از نقل و میوه‌ها و نعمت‌ها بدانجا کشند و چون زمان شباب و هنگام جوانی ایام از کهولت ینع و قطف ثمار به کبر سن و پیری روزگار رسد ... (ص ۱۰۸).

○ **تکرار «از»:** در بلاغت، برخی «ذکر خاص پس از عام» را یکی از اقسام اطناب دانسته‌اند و گروهی دیگر «ذکر عام پس از خاص» را نیز ذیل همین مقوله آورده‌اند (امین شیرازی، ۱۳۹۶؛ ۸۱۵/۲؛ هاشمی، ۱۳۸۸؛ ۴۰۹/۱). در نثر آوی، گاه تکرار حرف اضافه «از» با معانی مختلف (مانند تبیین جنس و تبعیض، ذکر خاص و ابتدای مکان یا زمان) موجب طولانی شدن عبارات می‌شود و در پی آن، تراکم اسامی و عطف‌های پیایی تشخیص رابطه جزء و کل را دشوار می‌سازد. او اغلب پس از ذکر خاص، در پایان جمله‌واره‌ها با عباراتی چون «و غیر آن» یا «و مانند آن»، بار دیگر از جزء به کل بازمی‌گردد و پیچیدگی عبارت را دوچندان می‌کند. در عبارت زیر برای توصیف محیط بازار، انواع کالاهای طبقات مردم و ساختار بازار ردیفی از اسم‌ها و ترکیب‌های وصفی دیده می‌شوند، ولی حدود جمله‌های پیرو در آن مبهم است:

— از غلبه مردم و تردد ایشان هر چهار سویی عرصه عرصات و لجه عمان از اقمشه و

امتع و سلعت‌های نادر و فاخر گرانمایه بر در هر دکان، طرائف بغداد و خزهای کوفه و دیبای روم و شرب مصر و جواهر بحرین و آبنوس عمان و عاج هندوستان و تحفه‌های چین و پوستین‌های خراسان و چوبین‌های طبرستان و پشمین‌ها و گلیم‌های آذربایگان و گیلان و فرش‌های ارمن از زیلو و قالی و هر چه بدان ماند از ظروف و اوانی و فرش و اثاث و امتعه و عقاقیر و اخلاط و توابل که هر چیز از آن از عالمی به عالمی می‌برند و از افقی به افقی می‌کشند بر هر بازاری از آن همخانه و هم‌سایه بیرون از طوایف محترفه و عملۀ صنعت و ارباب معاملات از اطعمه و اشربه و غیر آن و بازارهای محله‌ها که متعرض تذکار و تعداد وصف و رصف آن نمی‌گردد؛ چراکه مقصود درین رساله نه آن است (ص ۵۴-۵۳).

۱-۴-۲. تکرار به دلیل طول جمله

— مدتّ تمامت امارت بر سایر دیار و بقاع و اطراف مملکت از حصون و قلاع او را از خواصّ و بطلانه جاسوسی مردانه در پی دشمن روان بودی و از اخبار و احوال ملوک و ملک واقف و با خبر و او را از ترتیب ساز و سلاح و عدد کثرت و قلتّ خیل و حشم و منازل و مکان‌ها و استکشاف از مذاهب و زندگانی و اصل و نسب و حال و کار ایشان از دور و نزدیک او را تنبیه و اعلام می‌کردی (ص ۹۵).

○ «او را» مفعول و عبارت طولانی «از ترتیب ساز ... از دور و نزدیک» متمم است برای فعل «تنبیه و اعلام می‌کردی». مترجم به سبب فاصله زیاد بین مفعول و فعل، دوباره مفعول را پس از متمم یادآوری کرده است.

— بعد از صلوات کامله جهت استدامت دولت حامله و استثبات نعمت شامله و ادّخار ذکر جمیل و اجر جزیل از خزانه انا لَانْضِیعَ اَجْرَ مَنْ اَحْسَنَ عَمَلًا بعد از آن هَمّتِ عالیّه نظامی از روی سماحت و جوانمردی و سر سخاوت و مردی و مردمی نامی مضاف با آن ... از هر کریم بر هر رحیم ارزانی فرمود (ص ۱۴۱).

○ ارجاع ضمیر «آن» در «بعد از آن» به عبارت «صلوات کامله ... من احسن عملًا» بازمی‌گردد.

۱-۴-۳. تکرار فعل

از جمله تکرارهایی که موجب اختلال در نثر آوی شده، افراط در کاربرد فعل «گفتن» در نقل حکایات و روایات است. گویی مترجم می‌کوشد با این تکرار، اسناد روایت را همچون سلسله‌ای از راویان در ذهن خواننده تلقین و تثبیت کند:

— همچنین حکایت گفت پدرم مرا گفت از جدم شنیدم که شبی در خواب دیدم که آب از چاه می‌کشیدم (ص ۷۶).

— و همچنین گفت: از ابوالقاسم بن همام که یکی از بزرگان کتاب اصفهان بود و معتبری از حساب دیوان آن حکایتی شنیده‌ام بس مطابق مذکور و از راه خطا و خلاف نیک دور که گفت از استاد خویش فلان یاد دارم که گفت (ص ۴۹).

۱-۵. جمله‌های مرکب تودرتو

در نثر آوی جمله‌های مرکب گاه بیش از شش یا هفت جمله‌واره تودرتو دارند؛ برای نمونه، در ذکر هفتم مترجم «وصف بهار و دیگر فصول» را در یک جمله وصف کرده است؛ جمله‌ای که از صفحه ۹۹ آغاز و در صفحه ۱۰۸ پایان می‌یابد. با توجه به تنوع زیاد رابطه این جمله‌واره‌ها با یکدیگر و با جمله‌واره پایه، در اینجا تنها نمونه‌ای از یک جمله مرکب چندجمله‌واره‌ای همراه با جدول روابط آن ارائه می‌شود:

غایت دلبستگی و اهتمام و حمایت او آن بود که مدّت تمامت امارت بر سایر دیار و بقاع و اطراف مملکت از حصون و قلاع او را از خواصّ و بطانۀ جاسوسی مردانه در پی دشمن روان بودی و از اخبار و احوال ملوک و ملک واقف و خبر و او را از ترتیب ساز و سلاح و عدد کثرت و قلّت خیل و حشم و منازل و مکان‌ها و استکشاف از مذاهب و زندگانی و اصل و نسب و حال و کار ایشان از دور و نزدیک او را تنبیه و اعلام می‌کردی تا چون از کسی قصد اصفهان احساس نمودی و دانستی که در مقاومت و مزاولت امکان و مقدرت دارد در دفع و ذبّ و قهر به هر گونه طریق استیصال مسلوک داشتی و پای مصابرت و ماثربت استوار کردی و اگر چنانکه دشمن از آن بودی که با او طاقت معارضه نداشتی و در صفّ مقابله از مقاتله او عاجز آمدی

از جهت فرط قوّت و صلابت و کثرت لشکر و شوکت دشمن به زودی کناره جسته ولایت با خصم گذاشتی و به ملاطفه و رفق و مدارات شهر و ولایت را از تاراج و غارات محافظت نمودی. بعد از آن به تدریج و تأنی و لطف و عفو تدبیر از عاج و اخراج می‌اندیشیدی تا شهر مصون و اهالی مامون به رفاهیت بیارمیدی (ص ۹۶-۹۵).

غایت دلبستگی و اهتمام و حمایت او آن بود				پایه
پیرو	پایه	پایه ۱	مدّت تمامت امارت بر سایر دیار و بقاع و اطراف مملکت از حصون و قلاع او را از خواصّ و بطانه جاسوسی مردانه در پی دشمن روان بودی	
		پایه ۲	از اخبار و احوال ملوک و ملک واقف و با خبر	
		پایه ۳	او را از ترتیب ساز و سلاح و عدد کثرت و قوّت خیل و حشم و منازل و مکان‌ها و استکشاف از مذاهب و زندگانی و اصل و نسب و حال و کار ایشان از دور و نزدیک او را تنبیه و اعلام می‌کردی	
پیرو	پیرو ۱	پیرو	چون از کسی قصد اصفهان احساس نمودی	
			پایه	دانستی که
			پیرو	در مقاومت و مزاوالت امکان و مقدرت دارد
	پایه	پایه ۱	در دفع و ذبّ و قهر به هر گونه طریق استیصال مسلوک	
			پایه ۲	و پای مصابرت و مٹابرت استوار کردی
	پیرو	پیرو	و اگر چنانکه دشمن از آن بودی که	
			پیرو	با او طاقت معارضه نداشتی
			پیرو ۲	و در صفّ مقابله از مقاتله او عاجز آمدی از جهت فرط قوّت و صلابت و کثرت لشکر و شوکت دشمن
	پایه	پیرو	پیرو ۱	به زودی کناره جسته
			پیرو ۲	ولایت با خصم گذاشتی

تحلیل موانع فهم متن «ترجمه محاسن اصفهان» بر پایهٔ آسیب‌شناسی ساختارهای نحوی - ۱۳۳

پایه	تا شهر مصون و اهالی مامون به رفاهیت بیارمیدی	پیرو ۳	به تدریج و تآنی و لطف و عاف تدبیر ازعاج و اخراج می‌اندیشیدی	پیرو ۳	به ملاطفه و رفق و مدارات شهر و ولایت را از تاراج و غارات محافظت نمودی
------	--	--------	--	--------	--

۳. جابه‌جایی

جابه‌جایی ارکان جمله، یکی از امکانات بلاغی مهم در زبان فارسی است و به‌عنوان ابزاری هنری می‌تواند در خدمت تأکید، ایجاد آهنگ و ایجاز قرار گیرد؛ اما، در نثر آوی، گاه به نظر می‌رسد جابه‌جایی ارکان جمله در اثر بی‌دقتی یا سهل‌انگاری نویسنده در روند ترجمه یا نگارش پدید آمده و موجب اختلال در معنا و بروز ابهام یا کژفهمی شده است. این جابه‌جایی‌های مهم را می‌توان در سه دسته بررسی کرد:

۳-۱. جابه‌جایی حرف ربط

— گفت چون ما را هر دو در چیزی مخلوق که از آن ناگزیر است و البته بدان محتاج از جهت سدّ رمق و عقد روح طریق مساوات مسلوک داشته‌اند... چه حاجت به آزار بیچارگان (ص ۸۵) ← در چیزی که مخلوق از آن ناگزیر است و البته بدان محتاج
○ جابه‌جایی حرف ربط «که» ساختار نحوی و معنا را به کلی مخدوش کرده است.
— در قدیم‌الایام نقل است از معتمدان حکایات و معتبران روایات علی بن رستم المدینی که روزی در مدینه در قبه‌الخضرا که در مدینه جی بنا کرده بود بر قفا افتاده نظر تأمل و بصر بصیرت را در سما و ارض و طول و عرض آن قبه جولان می‌داد (ص ۴۹). ← نقل است از معتمدان حکایات و معتبران روایات که علی بن رستم المدینی روزی در مدینه....

○ برداشت خواننده چنین است که «علی بن رستم المدینی» بدل است برای «معتمدان حکایات و معتبران روایات» و حکایت از زبان او روایت می‌شود؛ حال آنکه راوی حکایت، شخص «علی بن رستم المدینی» نبوده، بلکه معتمدی بوده است که روایتی

درباره «علی بن رستم المدینی» نقل کرده است.

۲-۳. جابه‌جایی اجزای گروه اسمی (صفت / مضاف‌الیه)^۱

- مدت تمامت امارت بر سایر دیار و بقاع و اطراف مملکت از حصون و قلاع او را ... جاسوسی مردانه در پی دشمن روان بودی (ص ۹۵) ← تمامت مدت امارت ...
- اقطع بر بی‌راه راه می‌سپرد ترس از آنکه خربان را حال معلوم نگردد و راه گریز گیرد (ص ۸۵) ← از ترس آنکه ...
- غرض کلی در این باب ردع ممتلی ماده طمع و ظلم و دفع متوکی ولایت آشوب و متطرّقان طرق ناپسندیده و ناخوب (ص ۱۴۱) ← ردع ماده ممتلی طمع و ظلم.

۳-۳. جابه‌جایی گروه متممی و متمم قیدی

- همچنین ابومسلم محمد بن بحر اصفهانی که رئیسی بود فرزانه در آن حوالی و فاضلی یگانه از آن اهالی به مدینه‌السلّم در مجلس خلافت حاضر بود وقتی از اوقات و حاضران زبان به ذکر خوش‌ترین و بهترین بقاع می‌گشودند (ص ۲۱) ← بحر اصفهانی ... وقتی از اوقات به مدینه‌السلّم در مجلس خلافت حاضر بود.
- اگر چنان که می‌خواهد که از آنجا بگذرد از غلبه نفس زدن در رفتن عاجز می‌آید و اگر نه به پای پس مراجعت می‌کند به طریق قهقری بی‌قرار می‌گردد و می‌افند (ص ۳۸) ← اگر به طریق قهقری به پای پس مراجعت نمی‌کند بی‌قرار می‌گردد
- قید «به طریق قهقری» در اصل وابسته به فعل «مراجعت می‌کند» است و باید پیش از فعل بیاید؛ اما با این ساختار چنین تصور می‌شود که قید «به طریق قهقری» به جمله بعد (بی‌قرار می‌گردد) تعلق دارد. افزون بر این، فاصله افتادن میان «نه» و فعل، بر پیچیدگی ساختار افزوده است.
- بعد از تمهید معذرت بسیار جهت دفع این تخویف و انداز نهان از ابومسلم که

۱. جابه‌جایی صفت اغلب به ضرورت شعری و با قرار گرفتن مضاف‌الیه میان موصوف و صفت دیده می‌شود؛ مانند ترکیب «پسران وزیر ناقص عقل» در گلستان (سعدی، ۱۳۸۷: ۱۵۵) برخی این کاربرد را متأثر از عربی دانسته‌اند (رک: هادی‌زاده، ۱۳۶۳: ۴۴).

تحلیل موانع فهم متن «ترجمه محاسن اصفهان» بر پایه آسیب‌شناسی ساختارهای نحوی - ۱۳۵

ابوعلی به جانب صاحب از انواع فصل در طوامیر و اجناس حمل قناطر می‌فرستاد و در حضرت صاحب به‌غیر از انتقام، هیچ در محل قبول نمی‌افتاد قرابت و خویشاوندی ابوعلی بر عضو شکیمت و اصرار عزیمت صاحبی غالب آمد (ص ۷۴) ← بعد از تمهید معذرت بسیار جهت دفع این تخویف و انذار که ابوعلی نهان از ابومسلم به جانب صاحب

○ نحو جمله آن‌چنان از قواعد نوشتاری فاصله گرفته که گویی گفتاری شفاهی به‌صورت مکتوب درآمده است.

— ای آسمان و زمین به حضرت امثال فرمان توجّه نمایید اگر به اختیار است و اگر به اجبار زمین اصفهان در حال دهان مطاوعت و انقیاد باز کرد (ص ۷۹) ← ای آسمان و زمین اگر به اختیار است و اگر به اجبار به حضرت امثال فرمان توجّه نمایید....

— چون پیوسته این شهر و همیشه این نواحی از روزگار و سال‌های گذشته و قرن‌های نوشته از بزرگان و متقدمان و ائمه متبحر در اسالیب علوم و آداب و فنون معارف و درر صدف معالی و غرر سدف ایام و لیالی الی یومنا هَذَا خالی نبوده چنانکه بیشتر آن را در آفتاب گردش و کبودی آسمان شبه و مثل و مانند نبوده ... (ص ۱۱۸) ← چون پیوسته این شهر و همیشه این نواحی از روزگار و سال‌های گذشته و قرن‌های نوشته الی یومنا هَذَا از بزرگان و متقدمان... خالی نبوده....

— ابنای نعمت و آبای حشم و حشمت را املاک و اسباب انتزاع کرده جهت خود در استصفا استقصا می‌نمود و هرچه می‌دید از مرغوبات و مطلوبات می‌ربود (ص ۱۴۴) ← هرچه از مرغوبات و مطلوبات می‌دید می‌ربود.

○ گروه «از مرغوبات و مطلوبات» متمم قیدی وابسته به مفعول جمله «هرچه می‌دید» است، اما به جای آنکه پس از مفعول بیاید، بعد از فعل آمده و از آنجا که فعل چهارجزیی «می‌ربود» به‌طور معمول متممی با حرف اضافه «از» می‌طلبد، انتظار می‌رود گروه متممی پیش از آنکه حرف اضافه «از» نیز دارد متعلق به فعل «می‌ربود» باشد.

— آنجا زنی اصفهانی دیدم که در و صول به یثرب و دولت دریافت سعادت اسلام بر

من سبق گرفته بود، احوال و اخبار حضرت مصطفوی و دین نبوی را بعد از سوال آن زن مرا رهنمایی نمود (ص ۷۰) ← آن زن بعد از سؤال کردن من درباره احوال و اخبار حضرت مصطفوی و دین نبوی مرا رهنمایی نمود.

○ فعل «رهنمایی نمود» فعلی سه جزئی با مفعول است، می‌گوییم «کسی، کسی را رهنمایی کرد» (رک وحیدیان، ۱۳۸۹: ۱۸). در این ساختار، «آن زن» فاعل جمله، «مرا» مفعول عبارت «احوال و اخبار حضرت مصطفوی و دین نبوی را» متمم قیدی است «را» حرف اضافه و به معنای «به» و «بعد از سؤال» قید دیگر جمله است، که متمم آن از نظر معنایی به قید نخست بازمی‌گردد (بعد از سؤال درباره احوال و اخبار...). جابه‌جایی دو قید و تکرار «را»، یک‌بار به عنوان حرف اضافه «به» و بار دیگر به عنوان نشانه مفعول، جمله را مغلق و مبهم کرده است.

- روزگار پیشین لشکری به انبوه قریب سی هزار مرد بر اصفهان مستولی گشت و بی‌محابا در فساد و رسوایی پردگیان و خرابی خان و مان و تنکیل و تعذیب اهل چنان بود که بنی آدم طاقت آن نتواند آورد (ص ۷۴) ← و در فساد و رسوایی پردگیان ... و تنکیل و تعذیب اهل چنان بی‌محابا بود که

○ میان مسند جمله (بی‌محابا) و فعل اسنادی (بود)، دو گروه قیدی طویل فاصله انداخته است: قید نخست عبارت «در فساد و رسوایی پردگیان و خرابی خان و مان و تنکیل و تعذیب اهل» و قید دوم واژه «چنان» است که خود جمله پیرو توضیحی دارد. از سوی دیگر، جابه‌جایی مسند به آغاز جمله و قرار گرفتن آن پیش از عبارت مفصل قیدی «در فساد و ...»، مرز میان دو جمله را تا حدی نامشخص کرده است.

- تمامت در مصلی جمع آمدند از خرد و بزرگ و پیر و جوان و اطفال و عورات و بیماران و رنجوران و خداوندان آفات و عاهات و معلول و مزمن و بهایم و نتایج و شیرخوارگان انسانی و بهایمی را از مادر جدا کردند (ص ۸۲) ← تمامت از خرد و بزرگ و پیر و جوان و ... و معلول و مزمن در مصلی جمع آمدند و شیرخوارگان انسانی و بهایمی را از مادر جدا کردند.

تحلیل موانع فهم متن «ترجمه محاسن اصفهان» بر پایهٔ آسیب‌شناسی ساختارهای نحوی - ۱۳۷

○ گروه متممی «خرد و بزرگ و پیر و جوان و اطفال و عورات و بیماران و رنجوران و خداوندان آفات و عاهات و معلول و مزمن و بهایم و نتایج»، چهارده واژه و ترکیب است که به جملهٔ پیش از خود تعلق دارند و در جملهٔ بعد «شیرخوارگان انسانی و بهایمی» مفعول و «از مادر» متمم و «جدا کردند» فعل است. انتقال گروه متممی جملهٔ نخست به پس از فعل و پیوند آن به گروه مفعولی جملهٔ دوم سبب شده است که «و» ربط دو جمله، در میان «و»های متعدد عطف گم شود و مرز میان جمله‌ها نامشخص باشد.

- پیوسته آن مدّت را گذرانیده به فکاهت و خوش‌عیشی و افسانه و خلیع‌العدار دیوانه‌وار آشنا و بیگانه مشغول به کاس و پیمانه (ص ۱۷) ← آن مدّت را به فکاهت و خوش‌عیشی و افسانه گذرانیده و خلیع‌العدار دیوانه‌وار آشنا و بیگانه مشغول به کاس و پیمانه.

○ «فکاهت و خوش‌عیشی و افسانه» گروه متممی متعلق به جملهٔ نخست است؛ اما جای‌گیری‌شان پس از فعل، در کنار گروه قیدی جملهٔ دوم «خلیع‌العدار و دیوانه‌وار» در دریافت نقش نحوی کلمات وقفه ایجاد می‌کند.

- مستحدث آن علاءالدوله مساحت دور آن زیادت بر پانزده هزار گام بیرون آنچه خارج شهر مهمل نهاده و محلات مشهوره از آن منقطع و معطل افتاده مثل کما آن و بر آن و ... (ص ۵۱) ← بیرون محلات مشهوره و آنچه خارج شهر مهمل نهاده و از آن منقطع و معطل افتاده مثل کما آن و بر آن.

○ برای آن که ساخت جمله با ششم زبانی نیز سازگار باشد، ناگزیر «آنچه» را پس از «محلات مشهوره» آورده‌ایم.

- و از هر کجا نام پادشاهی او بر آن افتاده از مشرق ممالک و اقطار غور و نجد طرق و مسالک بدان محیط گشته بود هیچ طرف بر اصفهان اختیار نکرد (ص ۹۶) ← از هر کجا از مشرق ممالک نام پادشاهی او بر آن افتاده و اقطار غور... بدان محیط گشته بود

....

○ «از مشرق ممالک» متعلق به جمله نخست و متممی برای «هرکجا» است و «اقطار غور و نجد، طرق و مسالک» متعلق به جمله دوم و نهاد فعل «محیط شده بود». جابه جایی نحوی و قرار گرفتن رشته‌ای از واژه‌ها کنار هم، موجب محو شدن مرز دو جمله و دشواری در دریافت وابستگی‌های نحوی شده است.

۳-۴. گسست میان اجزای فعل مرکب

قرار گرفتن عناصری چون پسوند برای فعل یار، مفعول، متمم، قید و نهاد میان دو جزء فعل مرکب، به نوعی در نظم معمول جمله اختلال ایجاد کرده است. اختیار حکیمی فاضل و طبیبی کامل نمود (ص ۱۸) / حلقه بندگی در گوش عالمی احرار کردی (ص ۱۳۹) / تفضیل آن و اهل بر امصار خاققین و دیار مشرقین می‌نهد (ص ۸۰) / استفتاء رویای مختلفه و خواب‌های پراکنده می‌رفت (ص ۷۷) روی اقبال به مقاتله ابولیلی نهاد (ص ۸۳) / تقویت تناسب می‌دهد (ص ۹۲).

۳-۵. جابه جایی جمله

— روایت است از محمد بن عبدوس فقیه که او گفت عیسی بن حماد بن رُغبه مرا گفت من شنیده‌ام و به من رسانیده‌اند ای اهل اصفهان که دشت شما همه زعفران است و کوه همه انگبین و شما را در هر سرایی چشمه آب شیرین خوشگوار. همچنین است (ص ۸۰) ← گفت: ای اهل اصفهان من شنیده‌ام و به من رسانیده‌اند که دشت شما همه زعفران است و کوه همه انگبین و شما را در هر سرایی چشمه آب شیرین خوشگوار.... ○ سخن «عیسی بن حماد بن رُغبه» در اصل خطاب مستقیمی به مردم اصفهان است؛ اما مترجم، به جای آنکه منادا را در ابتدای سخن رُغبه بیاورد، آن را به میان جمله مرکب بعد منتقل کرده است؛ در نتیجه به نظر می‌آید که «ای اهل اصفهان» بخشی از سخنی است که رُغبه بازمی‌گوید.

— و قرب صد هزار سر گوسفند و هزار سر گاو که در خانه‌ها به نمک معمول کرده برای سال که آن را بهار خوش می‌خوانند قدید کرده‌اند در تمام سال قطعاً تغییری بدان راه نیافته (ص ۵۹) ← برای سال قدید کرده‌اند که آن را بهار خوش می‌خوانند.

تحلیل موانع فهم متن «ترجمه محاسن اصفهان» بر پایه آسیب‌شناسی ساختارهای نحوی - ۱۳۹

○ اهالی اصفهان به گوشت نمک‌سود شده «بهارخوش» گویند؛ اما ساخت نحوی جمله این تصور را ایجاد می‌کند که «بهارخوش» نام سال است، نه نام گوشت قدید.

— در روزگار خود معاینه می‌بینیم از اصفهانیان و غربا کسانی را که در تمامت شهرها به بیماری گران و رنج مزمن مبتلا و گرفتارند چنانکه درمان آن ممکن نیست و بر هلاک مشرف اطبا از معالجت آن عاجز می‌آیند (ص ۲۳) ← به بیماری گران و رنج مزمن مبتلا و گرفتارند و بر هلاک مشرف چنانکه درمان آن ممکن نیست.

○ جمله «بر هلاک مشرف» در اصل به «به بیماری گران و رنج مزمن مبتلا و گرفتارند» عطف شده و فعل آن به قرینه جمله نخست حذف شده است. جمله معترضه «چنانکه درمان آن ممکن نیست» پیوند دو جمله معطوف را گسسته و در نتیجه جمله دوم بی‌فعل به نظر می‌آید.

۴. حذف

حذف در بلاغت یکی از شگردهای ایجاز است، وقتی بخشی از جمله به دلیل وجود قرینه‌ای لفظی یا معنوی حذف می‌شود بی‌آنکه به وضوح معنا آسیبی برسد؛ اما اگر حذف بدون قرینه صورت گیرد و جمله را در رساندن معنا ناتوان سازد، «ایجاز مخل» پدید می‌آید. بلاغت‌نویسان، ایجاز مخل را نتیجه حذف‌های بی‌ضابطه، برهم خوردن قواعد نحوی یا نقص در ساختار زبان می‌دانند (همایی، ۱۳۸۶: ۲۴؛ و نیز رک: شمیسا، ۱۳۸۷؛ هاشمی، ۱۳۸۸: ۴۰۲؛ امین، ۱۳۹۲: ۲/۷۳۴). در ترجمه محاسن اصفهان حذف‌های باقرینه و بی‌قرینه فعل یا ارکان دیگر جمله از عوامل مؤثر در تعقید و ابهام متن است.

۴-۱. حذف حروف

در نثر آوی حذف حروف به دو صورت، بدون قرینه و با قرینه، دیده می‌شود:

۴-۱-۱. حذف حروف بدون قرینه

— اگر چنانکه انتزاع ملک از شما بر خاطر خوش می‌آید ما نیز به دست بدادن درفش‌ی آسوده باشیم (ص ۸۷) ← ما نیز به [از] دست بدادن درفش‌ی آسوده باشیم.

— استاد فاضل سعدالدین سعید مضمون مطلع این قصیده بکر و فریده فکر که مشتمل است بر صفات و معانی رجولیت و شجاعت و شوکت و صولت و نسبت اصفهانیان با ذکر فردوسی و شاهنامه ... میدان و هیجا اگرچه شرایط تناسب را که این معنی اصفهانیان را صفاتی ذاتی و جبلّی افتاده است رعایت تمام کرده است؛ فامّا مقتضای وقت و حوادث زمان در باب تأکید تناسب آن هم امری مؤثر است (ص ۳۰) ← استاد فاضل سعدالدین ... [در] مضمون مطلع این قصیده بکر ...

— حذف «با» ← انصاف که با وجود چنین جان بخشی در چنان فصل نام شهری دیگر بردن به خوشی و دلکشی نفس افسرده می گردد (ص ۶۰) ← [با = به واسطه] نام شهری دیگر بردن به خوشی و دلکشی نفس افسرده می گردد.

— حذف «پس» ← از هیچ آفریده به هیچ وجه از وجوه جنایات نستانند اللهم مگر جنایتی که حدّ و حقّ آن به کمال ظهور و وقوف نزدیک و دور و شهرت شهر پیوندد بنابر شهادات متظاهره متعاونه متوازره، معرّا از غرض وزرّ آمیز وازره از قول معتمدان متّفق اللفظ و المعنی شرایط اجزای اجرای حقوق و حدود به تقدیم رسانند (ص ۱۴۰) ← [پس = آنگاه] شرایط اجزای اجرای حقوق و حدود به تقدیم رسانند.

— حذف حرف تسویه ← زلال افضال و سحر حلال تجربت به کمال آن وزیر ستوده خصال بر صدق این دعوی شاهدی عدل است؛ چرا که در آن وقت که بر مختار جملگی ملک مجتاز بود و در این زمان که در مطاوعت فرمان آن محمود جهان بنده ای چون ایاز بود بر قرار و عادت سلاطین سلف ... اصفهان را بر جمله ممالک به رغائب و مراضی اختیار کرد (ص ۱۳۸) ← [چه] در آن وقت که ... و [چه] در این زمان که

۴-۱-۲. حذف حروف با قرینه

مترجم علاوه بر حذف حروف اضافه ساده و مرکب، گاه جزء نخست حروف مرکب را نیز به قرینه لفظی حذف می کند. در حذف کامل حروف اضافه، متمم بدون نشانگر نحوی باقی می ماند و نقش آن به سختی تشخیص داده می شود و در حذف جزء نخست حروف مرکب، چون هریک از اجزا معنای مستقلی دارند، حذف بخشی از

تحلیل موانع فهم متن «ترجمه محاسن اصفهان» بر پایه آسیب‌شناسی ساختارهای نحوی - ۱۴۱

آن‌ها، به‌ویژه در جمله‌های طولانی T باعث می‌شود جزء باقی‌مانده به‌اشتباه حرف اضافه مستقل پنداشته شود. در ادامه نمونه‌هایی از این حذف‌ها آمده است:

۴,۱,۲,۱. حذف حرف اضافه ساده با قرینه

— بر پشت هریک چابک سواری چون ماه با قبا و کلاه نشسته به متانت عقل و رزانت حلم سرور روزگار رصانت رای و فطانت علم صفدر روز کار (ص ۵۲) ← [به] رصانت رای.

— صلحا و جوانمردانی که ... از دود شعله تغیر درون پاک ایشان که خزانه کرامات و رموز غیب است و تیرگی صفای وقت بی‌عیب ایشان نه جهان بل که ... زمین و آسمان سیاه و تباه گردد و گردیده است (ص ۱۴۴) ← [از] تیرگی صفای وقت بی‌عیب ایشان.

— از آن شراب مروّخ سرخ چون لعل مذاب و چون اعتقاد مسلمانان صافی و به صواب و طبع ظریفان رشک آتش و آب (ص ۱۰۲) ← [چون] طبع ظریفان .

۴,۱,۲,۲. حذف حروف اضافه مرکب با قرینه

— حذف «از جهت» ← از جهت طیب بقعه، فردوس هشتگانه از نفحه‌هاش بویی و سعت رقعه، اقلیم هفتگانه بر عرصه‌هاش گویی (ص ۸) ← و [از جهت] سعت رقعه.

○ فاصله میان حذف حرف اضافه و قرینه لفظی آن موجب شده اقبال آشتیانی در متن مصحّح خود، جمله دوم را نیازمند حرف اضافه بداند و به گمان اینکه کاتب آن را از قلم انداخته است، حرف اضافه «با» را پیش از «سعت» افزوده و عبارت را به‌صورت «با سعت رقعه» ضبط کرده است.

— حذف «از جمله» ← و از جمله غرابی که ساحت باراحت این معموره گل و آب بل که این جناب جنّات‌مآب از لطایف رغایب ربّانی و مواهب سبحانی به اوفی مراعِ نَعَم و اوفر مراتع نعم بدان مخصوص و منفرد است و عجایی که این گلشن مملکت و روضه جَنّت از نسیم عنایت فضل پروردگاری چون آیام فصل بهاری با طراوت و نضارت است (ص ۴۷) ← و [از جمله] عجایی که

۴,۱,۲,۳. حذف بخش نخست حرف اضافه مرکب با قرینه

— همت عالیۀ نظامی از روی سماحت و جوانمردی و سر سخاوت و مردی و مردمی نامی مضاف با آن الطاف و اصناف ایادی ... و انتظار قدیم از هر کریم بر هر رحیم ارزانی فرمود (ص ۱۴۱) ← [از] سر سخاوت

— ← حیات بخش روح افزای و طربناک دلگشای بهجهت تفریح خاطر شکستگان و سبب ترویج دلخستگان (ص ۱۲) ← [به] سبب ترویج دلخستگان.

۴-۲. حذف جمله یا بخشی از جمله

— حذف باقرینه لفظی: هر کس که در قلعه و هانزاد مسکن سازد تمام روزهای بهار آتش بیند که از ذروه دیوارها شعله می زند و چون بدان نزدیک شود هیچ نبیند و همچنین چون به سر یکدیگر نظر کند و هر بهار که باران بیشتر بارد اشتعال آن آتش سخت تر باشد (ص ۴۰) ← و همچنین چون به سر یکدیگر نظر کند [تمام روزهای بهار آتش بیند که از سرها شعله می زند چون بدان نزدیک شود هیچ نبیند].

— حذف بی قرینه: از جمله محاسنی که رقعۀ بقعۀ اصفهان به رتب مزایا و زینت صفایا محلی و مزین است بارویی هست محیط بر عرصۀ شهر مانند دور فلک چهارم بر قرصۀ مهر (ص ۵۱) ← از جمله محاسنی که [به واسطۀ آن] رقعۀ بقعۀ اصفهان

۴-۳. حذف فعل یاور (همکرد) در مصدر مرکب

اسم و صفت فارسی و مصدرهای عربی در فارسی به صورت اسم مصدر به کار می روند، معمولاً با فعل یاور (همکرد) ترکیب می شوند (خانلری، ۱۳۸۸: ۶۰؛ همو، ۱۳۶۶: ۲/۱۳۱). با این حال، مترجم محاسن تحت تأثیر نحو عربی، این واژه ها را بدون همراهی فعل یاور به کار می برد:

— بالشکری جرّاره ... روی به ری آورد و به ظاهر آن در حق کسر و شکست شیاطین جابره و قهر و پست ملاعین فراغه کرد (ص ۹۷) ← پست کردن.

— رخصت داد در قلع زرع ... و قتل مردان و غارت و برده پردگیان و تاراج به هر چه دسترس بود (ص ۸۲) ← برده کردن.

— دولت علایی در مرتبۀ علیا پاینده و مستدام باد جواب مزاح و بازی از عقل و دانش

تحلیل موانع فهم متن «ترجمه محاسن اصفهان» بر پایه آسیب‌شناسی ساختارهای نحوی - ۱۴۳

رخصت نیست (ص ۷۸) ← جواب دادن.

— برای استجابت دعوت حق ... دولت اموی و کین خواهی عترت نبوی را نصرت داده می‌افراشت و به واسطه استحکام بیخ شجره طیبۀ علوی ... و پاک گردانیدن طریقه اسلام از خار لجاج ضلالت و استقامت قامت حنیفی از اعوجاج جهالت ... در هر معمور و مطموری می‌زد (ص ۷۱) ← استحکام دادن (=محکم کردن) - استقامت دادن.

۴-۴. حذف فعل

حذف فعل در نثر فنی در آغاز با هدف اجتناب از تکرار رایج شد، اما در ادوار بعد به افراط گرایید چنانکه در این متون گاه یک یا چند فعل، با قرینه یا حتی بی قرینه، در جمله‌های متوالی حذف شده است (بهار، ۱۳۸۶: ۲۸۵-۲۸۶/۲ و ۶۵-۳/۶۶). حذف فعل در مواردی به ضعف تألیف و رکاکت نثر منجر می‌شود (انوری و گیوی، ۱۳۸۸: ۳۲۱ و ۳۲۵؛ فرشیدورد، ۱۳۹۲: ۴۳۹). در نثر آوی حذف فعل به شیوه‌های گوناگون صورت گرفته و به فصاحت متن آسیب زده است:

۴-۴-۱. حذف فعل باقرینه

این نوع حذف معمولاً در جمله‌های معطوف پیاپی رخ می‌دهد، به گونه‌ای که فعل تنها در جمله نخست یا پایانی ذکر می‌شود و در دیگر جمله‌ها، به قرینه لفظی حذف می‌گردد. در نثر آوی فعل غالباً در جمله نخست می‌آید و در جمله‌های بعدی حذف می‌شود. این قاعده بیشتر شامل افعال اسنادی^۱ و معین^۲ و شبه معین^۳ است.

۴-۴-۱-۱. حذف فعل اسنادی باقرینه

-
۱. افعال اسنادی عبارتند از: داشتن، شدن، نمودن، رفتن، آمدن، گشتن، گردیدن، ایستادن، افتادن، برآمدن، برگشتن و بودن و وابسته‌های آن از قبیل، باشیدن، استن (رک فرشیدورد، ۱۳۸۳: ۲۱۳-۲۱۴).
 ۲. فعل معین همراه با فعل تام در ساختن زمان‌ها و وجه مختلف افعال به کار می‌رود (همان: ۲۳۳).
 ۳. دکتر خانلری این افعال را «افعال تابع‌پذیر» عنوان می‌کند، انوری شبه‌معین را «فعل شبه‌کمکی» و فعل همراه را «فعل پیرو» می‌نامد (خانلری، ۱۳۶۶: ۳/۳۶۱؛ انوری و گیوی، ۱۳۸۸: ۷۱؛ نیز رک: فرشیدورد، ۱۳۸۳: ۲۳۷).

— چون مدینه جی که خوش تر و نیکوتر نواحی و متنزهات است از جهت آب و هوا و باغ و بستان و مناقب سنیه و مراتب علیه اصفهان در آن منحصر واجب شد از شرف و فضیلت آن مضاف با فضایل اصفهان طرفی ذکر کردن (ص ۱۵) ← و مناقب سنیه و مراتب علیه اصفهان در آن منحصر [است]

— این اطراف جمله در کنف حمایت و مهتری و سایه ملک پروری او مامون و محروس ماند و اقطار و اکناف آن در سلک طاعت او منخرط و مانوس و سلطان به فراغ دل عنان عزیمت جهانگیری را به جانب مشرق و مغرب گذاشت (۹۸) ← و اقطار و اکناف آن در سلک طاعت او منخرط و مانوس [ماند] و

۴-۱-۲. حذف فعل معین باقرینه

در نثر آوی، افعال معین غالباً بدون قرینه حذف شده‌اند. از مجموع حدود ۱۶۰ بار حذف فعل معین، در حدود ۴۰ بار (۲۵٪) حذف باقرینه است و اغلب فعل در جمله نخست ذکر شده و در جمله‌های بعد حذف شده است:

— بعد از آن که به نفس خویش دوبار به اصفهان معاودت نموده بود و سال‌ها آنجا نزول فرموده و بی ادبی اهل و بدی ایشان به نسبت با او به افراط انجامیده در افتتاح آن و استیلا بر آن تعب به غایت و نصب بی‌نهایت کشیده و اظهار خلاف و طغیان و ... عصیان از ایشان به مجاهرت افواه بر وی آشکارا گشته اصناف رافت و رحمت و معدلت و نصف در اکناف و اطراف شهر و ولایت و اهالی آن مبسوط و گسترده گردانید (ص ۹۶).

— حجاج بن یوسف را کاتبی بود مجوسی اصفهانی در وقتی که تولیت امور اصفهان به خویشانند این کاتب وهزاد بن یزداد الانباری تفویض کرده بود و به سبب تطاولی که از او صادر شده بود رنجیده مکتوب بر این صورت بر وی نوشت ... (ص ۸۰) ← و به سبب تطاولی که از او صادر شده بود رنجیده بود.

۴-۱-۳. حذف فعل شبه معین باقرینه

— گفت در کار این مرد تدبیری باید اندیشید و وجوهات را مقرر گردانید چه ما را در

تحلیل موانع فهم متن «ترجمه محاسن اصفهان» بر پایه آسیب‌شناسی ساختارهای نحوی - ۱۴۵

این وقت در بایست هر چه تمام‌تر است (ص ۹۳) ← باید مقرر گردانید.
- گفت موضعی اختیار باید کرد تندرست‌تر به هوا و خوشگوارتر به آب از بغداد و بنایی جهت نقل بدان موضع ترتیب داد در تفکر و تدبیر آن فرموده مفاوضات بسیار و مکاشفات بی‌شمار در میان همگنان واقع شد (ص ۲۰) ← ترتیب [باید] داد.

۴-۱-۴ حذف افعال (ساده و مرکب) باقرینه

- و در دیه هراسکان ابروز بر نیم‌فرسنگی دارم از رستاق کاشان دزی هست و خندقی دارد و توده‌های ریگ مانند کوه‌ها روان و سیال گرد بر گرد خندق از طرفی به طرفی انتقال می‌کند (ص ۳۷) ← توده‌های ریگ مانند کوه‌ها [دارد].

○ ساختار جمله به گونه‌ای است که گویی «روان و سیال» وجه‌شبه است برای «توده‌های ریگ» و «کوه‌ها»؛ حال آنکه این صفات در اصل متعلق به توده‌هاست.

- درجات و طبقات هر یک در فن منسوب با او در یک باب جمع با اختلاط در اصل و اختلاف در فرع شمار کردم. (ص ۱۱۹) ← در یک باب جمع [کردم] ...
- از خون اعدا و حوش و طیور را سیراب و به تسویه اعتدال ظلم و اعتدا را در خواب می‌کرد. (ص ۱۳۹) ← سیراب [می‌کرد] ..

- در شهرها سیاحت باید کرد و زمین‌ها را مساحت و نورد هر کجا نظر اختیار تو پسندد ما را اعلام نماید. (ص ۱۹) ← زمین‌ها را مساحت و نورد [باید کرد] ...

۴-۲-۴ حذف فعل بدون قرینه

حذف فعل در نثر فنی در آغاز با هدف اجتناب از تکرار رایج شد، اما در ادوار بعد به افراط گرایید چنانکه گاه چندین فعل، با قرینه یا حتی بی‌قرینه، در جمله‌های متوالی حذف شده است؛ شیوه‌ای که اغلب به ضعف تألیف و رکاکت نثر منجر شده است.

۴-۲-۱ حذف فعل اسنادی بی‌قرینه

حذف فعل اسنادی بدون قرینه لفظی در متون کهن رواج دارد، به‌ویژه در مواردی که مسند صفت تفضیلی باشد یا جمله با حرف نفی همراه باشد یا معنای مالکیت، اختصاص، تعهد و تمنا را برساند. این نوع حذف، پدیده‌ای رایج در زبان فارسی است

و در نشر آوی نیز به وفور دیده می‌شود (فرشیدورد، ۱۳۷۸: ۱۶۵-۱۴۶). به ویژه در جاهایی که به توصیف می‌پردازد، جمله‌های بی‌فعل را به صورت پی‌درپی گاه در قالب بیش از ده جمله متوالی می‌آورد؛ برای نمونه در ذکر اول از مجموع ۱۵۸ جمله، ۱۱۰ جمله فاقد فعل‌اند و در نیمه نخست ذکر هفتم، از حدود ۴۰ جمله، تنها ۱۲ جمله فعل دارد؛ برای نمونه در بند زیر یازده بار فعل را حذف کرده است:

اسحر در مساحره و با سامری در مسامره اشجار در مشاجره و شکوفه‌ها در مکاشفه قضبان در ملاطفه صبا با صنوبر در صدر صبابه و سحاب با سحر در سحر صبابه ریاحین مروحه رواح در دست و غنچه از شراب صبح علی الصبح خفته و مست مرغان پرغان و بلبل از شوق گل و مل و ذوق سمن و نسرين و سنبل چون خروس صراحی در نقرات قلقل (ص ۱۰۱)

نمونه‌های زیر برخی از موارد حذف فعل اسنادی بدون قرینه را نشان می‌دهند. گرچه حذف فعل در برخی موارد، ممکن است در بافت جمله طبیعی جلوه کند، هم‌نشینی و ترکیب چند مؤلفه آسیب‌زا در این متن به آشفتگی و گسست منجر شده‌اند.

- صاحب سعید فرمود به ماهتاب چه حاجت شب تجلی را دیوان کمال‌الدین اسماعیل اصفهانی معرف آن خاندان و مثنی آن دودمان کافی و وافی خاص این خلاصه که در سن بیست و پنج سالگی جامعی بود میان توامان ملک و دین (ص ۳۱) ← دیوان کمال‌الدین ... معرف آن خاندان و مثنی آن دودمان کافی و وافی [است]....

- در فسحت و عرض آنکه سه شخص بر سه پایه آن صعود و عروج نمایند تا بر کنگره و قفصه نرسند خود را به یکدیگر نمایند خرج بی‌پایان بی‌حد بر آن صرف و ضیاع بی‌شمار بی‌عد بر آن وقف چنان که هر سال مبلغ ده هزار دینار محصول مستغلات و موقوفات بوده و اکنون آن را به کلی مستأکله ربوده (ص ۱۴۲) ← ... بر آن صرف [شده بوده است] ... بر آن وقف [شده بوده است].

- دست تطاول و تغلب متصرفان ... به همه حال برنندند و واسم توزیعات و علاوات ... حذف و محو کنند و از غبنی و شنقصه‌ای که موجب عیبی یا منقصه‌ای در امور ملک و دین اجتناب و احتراز واجب و لازم دانند (ص ۱۴۰) ← از غبنی و شنقصه‌ای

که موجب عیبی یا منقصه‌ای در امور ملک و دین [بشود]

— از کمال خاصیت این بقعه و جلال فضیلت این خطّه آنکه از عدل و انصاف و احسان ... ملوک و امرا به مدّت یک سال متوالی الشّهور ولایتی بدین عظمت معمور و آبادان مطابق محاسن و اوصاف گذشته و از جور ... و اعتدای متصدّی شغل تولیت آن به مدّت یک سال خراب و کنده و سگان و اهالی مساکن نواحی و حوالی متفرّق و پراکنده (ص ۱۴۲) ← مطابق محاسن و اوصاف گذشته [می‌شود] ... به مدّت یک سال خراب و کنده [می‌شود] ... متفرّق و پراکنده [می‌شوند].

۴-۲-۲. حذف فعل معین بی‌قرینه

— این ابن عمید در دست او افتاده از خجالت نظار گیان باری سرخ می‌گردد و باری زرد (ص ۱۱۲) ← در دست او افتاده است ... باری سرخ می‌گردد و باری زرد.

— به وقت کارکنی و تدبیر و ضبط در انجمن هر یک عمیدی بوده و بر اجالت تفکر در بسط سخن هیچ‌یک را بر وی مزیدی نبوده نواحی و حوالی آن از ایشان نعمت کشیده و غذا ساخته و در نیم‌شب‌ها مهمان را زر فدا کرده و سر درباخته.

۴-۲-۳. حذف فعل تام بی‌قرینه

— و به رستاق قهاب در صحرای دیه جلا شایاد چشمه‌ای هست آبی صافی، در غایت عذوبت و سلاست، خالی از تمامت بنات‌الماء و جنس کرمها و خرچنگ‌ها و سنگ‌پشت و مانند آن و ماهی که در همه آبی باشد در آن نه ← (ص ۴۱) آبی صافی ... خالی از تمامت بنات‌الماء ... و سنگ‌پشت و مانند آن [دارد].

— سقش گردون مقرنس و صحنش ساحت وادی مقدّس و راحت همه کس چنان‌که روز بازار مزاد تمامت اهل معاملات بر آنجا جمع و همچنان ندای هل من مزید شنوند (ص ۵۵) ← تمامت اهل معاملات بر آنجا جمع [شوند].

— هیچ باک نیست باید که در احسان و مبرّت با او اطناب فزاید و از حقوق و تقصیر در حقوق اجتناب نماید و به حسب قدرت و طاقت شرایط خدمت به تقدیم رساند و وظایف و مراسم نعمت به جانب او (ص ۷۷) ← به جانب او [روان کند].

۴-۲-۴ حذف فعل در جمله‌های حالی و وصفی

۴-۲-۴-۱. جمله‌های حالی

مراد از جمله‌های حالی، جمله‌هایی است که بدون داشتن فعل و بی‌آنکه جزئی از یک جمله مرکب باشند، در بافت عبارت به گونه‌ای قرار می‌گیرند که حالتی یا وصفی را افاده می‌کنند و معادل جمله‌های حالیه در زبان عربی‌اند. در جمله‌های اسمی، مطابق با اصطلاح نحو عربی، فعلی مقدر در نظر گرفته می‌شود؛ این فعل مقدر غالباً یکی از افعال اسنادی است (فرشیدورد، ۱۳۸۳: ۱۴۶ و ۱۴۷ و نیز رک خانلری، ۱۳۶۶: ۴۵۹-۴۵۴/۳). در نثر آوی، فعل مقدر در جمله‌های معمولاً از افعالی چون «بودن»، «شدن»، «داشتن» و «آمدن» است. در متن ترجمه محاسن، نزدیک به ۷۰ جمله با ساختار جمله حالی دیده می‌شود که با «واو حالیه» یا بدون آن به کار رفته‌اند. از این میان، تقریباً نیمی از جمله‌های حالی شامل واژه‌هایی چون غرض (در نقش نهاد)، مشغول و معزول (در نقش مسند) و نیز صفت‌هایی با ساخت اسم فاعل عربی چون واقف، عامل، سایر، حاضر، خالی، عاری، کافی، متردد، متوجه، منهزم، مؤید و مصدق (در نقش مسند) هستند. به نمونه‌های زیر بنگرید:

— چون عزیمت یثرب مصمم کردم و غرض شرف پای‌بوس مبارک خواجه کاینات آنجا زنی اصفهانی دیدم (ص ۷۰) ← پای‌بوس مبارک خواجه کاینات [بود].

— روزی در تتبع و استقرای این قضیه به تحقیق برخی از نرخی از این متاع غریب مشغول به حضور چند خواجه بزاز معتمد یک دو شخص استادان این صنعت حاضر بودند و یک جفت مقنع کنفی در دست از ایشان استدعا رفته و به تفرج مشغول از کیفیت ثمن و کمیت ثمن در اخذ و اعطا استفساری می‌رفت (ص ۵۵) یک جفت مقنع کنفی در دست [داشتند] ... به تفرج مشغول [بودند]....

— در حال مرغان بسیار بر شکل پرستو بر بالای آن معلق جمع شوند و محاذی آن همیشه به طیران و ترفرف بر سر آن آب مشغول چون جماعت با مقام و مکان خویش معاودت نمایند صحراها ... به رشاشه آن آب مبلول گردانند (ص ۴۱) ← و محاذی آن

- همیشه به طیران و ترفرف بر سر آن آب مشغول [شوند]....
- موفق چون از اصفهان معزول به جانب بغداد متوجه گشت آب زنده‌رود را جهت شرب نقل کرده در صحبت خود داشت (ص ۱۲) ← از اصفهان معزول [شد].
- چون به حدود همدان رسید و ابوعلی سَروی پسر عمهٔ ابومسلم بر همدان عامل توقع آمد به طرف ابوعلی ← (ص ۷۳) بر همدان عامل [بود].
- تو را دو مزدورند و عمل و کار میان ایشان در مقام فوت و محلّ اهمال و به زودی پیش تو رغبت نمایند به قصد رفع نزاع و قطع خصومت میان ایشان (ص ۷۷) ← و عمل و کار میان ایشان در مقام فوت و محلّ اهمال [است]....
- عزم اتباع برادر به کرمان مصمم کرد و از عاج و اخراج او از آنجا در خاطر خبر این حال متساقط زبان به زبان به کرمان رسید (ص ۹۷) ← و در خاطر [داشت]....
- چون درهای مسجد همه سپاهیان ترک و هند و غیر آن از سایر اصناف لشکریان بگرفتند تیغ‌های کشیدهٔ بران و پیکان‌های آبدار چون باران بر فرق یاران بی‌محابا جمعی را پاره‌پاره می‌کردند (ص ۱۱۳) ← بر فرق یاران [می‌آمد]....

۴-۲-۴-۲. جمله‌های وصفی

یکی از ویژگی‌های نحوی نثر آوی، کاربرد جمله‌هایی با وجه وصفی است؛ یعنی جمله‌هایی که به جای فعل، با صفت مفعولی (بن ماضی + ه) پایان می‌گیرند و در ادامه با فعل دیگری، مو سوم به فعل همنشین^۱، کامل می‌شوند. فعل همنشین با فعل و صفت نهاد مشترک دارد و شخص، شمار، زمان و وجه فعل وصفی را تعیین می‌کند. در متون کهن، فعل و صفت بیشتر با ماضی همراه می‌شد؛ زیرا صفت مفعولی صفت مفعولی بر خلاف صفت فاعلی که ناظر به آینده است به گذشته توجه دارد؛ اما از قرن دهم به بعد با مضارع، مستقبل و امر نیز همنشین شده است (خانلری، ۱۳۴۰: ۳۲۳؛ نجفی، ۱۳۹۷:

۱. دکتر فرشیدورد فعل معطوف به فعل وصفی را فعل همنشین می‌نامد و از آنجا که فعل وصفی بر وجه و شخص و زمان خاصی دلالت نمی‌کند و تنها جانشین افعال دیگر می‌شود فعل وصفی را فعل جانشین می‌نامد (فرشیدورد، ۱۳۸۳: ۳۰۸ ح).

(۲۶۴). در متن محاسن، در مجموع ۹۵ بار فعل وصفی دیده می‌شود: ۷۳ بار جانشین ماضی و ۲۴ بار جانشین مضارع.

- چون مکتوب حجاج از رساله محاسن خارج است متعرض تغییر عبارت نشده در ترجمه صورت آن کماهی ثبت کرد (ص ۸۱).

- غرض فخرالدوله به حصول موصول گشته مضاف گردد با رفاهیت رعایا (ص ۷۱).
- و دریغ و حرمان صاحب کافی را و حسرت و ارمان صاحب رساله محاسن را تا این عصر در لباس وجود خلعت حیات ... بر قد اعتبار پوشیده در میان بازار مظفریه ناظره را ... فرستادندی (ص ۵۴).

۴-۲-۴-۱. دو فعل وصفی متوالی

از آنجاکه در جمله وصفی، شخص، زمان و وجه فعل وصفی تابع شخص، زمان و وجه فعل جمله پسین است، دریافت معنا تا رسیدن به فعل اصلی به تعویق می‌افتد و این امر از فصاحت جمله می‌کاهد. در مواردی که جمله مشتمل بر بیش از یک فعل وصفی باشد، این تعلیق طولانی تر و فرایند ادراک معنای نهایی کندتر می‌شود.
- حاضران به جملگی سَلَمْنَا گفته و نتیجه مقدمات او را صادق دانسته قصد او را پسندیده داشتند و نقد دعوی او را گزیده^۱ (ص ۲۱).

۴-۲-۴-۲. فعل وصفی بی اتحاد نهاد

دستورنویسان معتقدند که نهاد و شخص فعل وصفی و همنشین باید یکی باشد؛ چراکه در حقیقت فعل وصفی فاقد معنای شخص و وجه است و شخص و وجه آن را فعل همنشین تعیین می‌کند (فرشیدورد، ۱۳۸۳: ۳۲۴)؛ اما مترجم محاسن گاه در کاربرد افعال وصفی این قاعده را رعایت نکرده است.

- تا اهل خراج را خانه خراب و خالی شده جلای وطن اختیار کردند ← (ص ۱۴۴). تا اهل خراج را خانه خراب و خالی شد و جلای وطن اختیار کردند. نهاد جمله وصفی «خانه اهل خراج» است؛ ولی نهاد فعل همنشین، خود «اهل خراج» است.

۱. دو فعل «گفته» و «دانسته» وصفی و «داشتند» فعل همنشین است و در جمله آخر فعل به قرینه محذوف است.

تحلیل موانع فهم متن «ترجمه محاسن اصفهان» بر پایه آسیب‌شناسی ساختارهای نحوی - ۱۵۱

- کار طعن و ضرب بالا گرفته آوازه به مداین رسید (ص ۸۷) ← کار طعن و ضرب بالا گرفت و آوازه به مداین رسید.

۴-۲-۴-۳. فعل وصفی معلوم با فعل همنشین مجهول

- بامداد روز به ابوالطیب رسیدم خواب را با او تقریر کرده جواب تعبیر التماس رفت (ص ۷۷) ← خواب را با او تقریر کردم و جواب تعبیر التماس رفت.

- بعد از جبات و تأدیب غرامت معاقبت و تعذیب را بر وجه مذکور بر ایشان اجرای جزا فرموده بعد از آن فرمان رفت به احضار اولوالأمر و عمال و متصرفان و گماشتگان و نواب (ص ۹۸) ← بر ایشان اجرای جزا فرمود و بعد از آن فرمان رفت

اگر نعوذ بالله حاکمی متعدی متصدی شغل و عمل آنجا شده دست‌درازی می‌نماید... (ص ۵۰) ← اگر نعوذ بالله حاکمی متعدی متصدی شغل و عمل آنجا بشود و دست‌درازی بنماید... (وجه اخباری «می‌نماید» به جای التزامی «بنماید» به کار رفته است).

- هفت شبانروز به تضرع و زاری و گریه و خواری در حضرت بیچون آفریدگار نگاه دارنده به ناله و فریادی دلسوز دست به دعا برداشته تا لشکر به یزدخواست نزول کرد (ص ۸۲) ← دست به دعا برداشتند تا لشکر به یزدخواست نزول کرد (جمله دوم نتیجه جمله اول است).

نتیجه‌گیری

بررسی متن‌های گوناگون نشان می‌دهد که منشأ دشواری در ک متن، در متون مختلف می‌تواند متفاوت باشد. در برخی آثار، مشکل عمدتاً به سطح واژه‌ها بازمی‌گردد، در حالی که در برخی دیگر، این دشواری بیشتر به ساختار نحوی جمله‌ها مربوط است. در توصیف نثر مغلق و دشوار، معمولاً به آثاری نظیر «تاریخ و صاف» به‌عنوان نمونه‌هایی از نثر مصنوع و متکلف اشاره می‌شود. با این حال، باید توجه داشت که دشواری این دسته از متون عمدتاً در به‌کارگیری کلمات مهجور و کم‌کاربرد است. درواقع، اگرچه این واژه‌ها ممکن است برای خواننده ناآشنا باشند، می‌توان با مراجعه به

منابع لغوی معنا را دریافت؛ چرا که ساختارهای نحوی در این متون با قواعد رایج نگارش فارسی تفاوت بنیادینی ندارند. در مقابل، در آثاری چون «تاریخ بیهقی» و «اسرار التوحید» که به روانی و سلاست شهرت دارند، گاه به جمله‌هایی برمی‌خوریم که با وجود وضوح معنای تک‌تک واژه‌ها، به سبب پیچیدگی نحوی، معنای کلی جمله نامفهوم باقی می‌ماند. در متنی مانند ترجمه محاسن اصفهان نیز، اگرچه کاربرد واژه‌های مهجور و کم‌بسامد فراوان است، آنچه بیش از هر عامل دیگر فهم متن را دشوار می‌سازد، پیچیدگی ساختار نحوی آن است. در این مقاله نشان داده شد که چگونه مترجم با به هم ریختن نحو جمله، زمینه‌ساز بروز این اختلالات شده است.

بخش مهمی از این پیچیدگی‌های نحوی را می‌توان نتیجه گرایش مترجم به استفاده از سجع دانست؛ گرایشی که موجب شده نظم نحوی و حتی وضوح و فصاحت متن اهداف ثانویه متن باشند. به کارگیری کلماتی که در رساندن معنا کارآمد نیستند و صرفاً برای ایجاد تناسبات لفظی و معنوی برگزیده شده‌اند، جابه‌جایی ارکان جمله و نیز طولانی شدن جمله‌های به سبب تابع اضافات و تبادلات، همگی حاصل همین افراط در بهره‌گیری از صنایع لفظی‌اند. با این حال، نمی‌توان تمامی مشکلات نحوی موجود در متن را صرفاً به انگیزه‌های بلاغی یا گرایش مترجم به سجع و صنایع ادبی نسبت داد. بی‌دقتی در انتخاب واژه‌ها به نحوی که تداخل یا تشابه در کاربرد حروف اضافه را کاهش دهد، حذف‌های بدون قرینه و جمله‌هایی که به صورت ردیفی از فاعل و مفعول و متمم ولی بدون عامل به دنبال هم آمده‌اند، جابه‌جایی‌های نابهنجار، جمله‌های طولانی و دیگر اختلال‌های نحوی، همگی حاصل شتاب‌زدگی و بی‌دقتی مترجم در فرایند نگارش و بازخوانی است. نمونه‌هایی چون تکرار یک بند در دو موضع متفاوت در متن، به‌روشنی گواه همین کم‌توجهی است؛ چرا که پیوستگی معنایی آن بند با جمله‌های پیش و پس از خود در هر دو موضع، احتمال خطای ناسخان را منتفی می‌کند و نشان می‌دهد که منشأ خطا، بی‌دقتی خود مترجم بوده است و بازخوانی و ویرایش نهایی دقیق از سوی مترجم صورت نگرفته است.

تحلیل موانع فهم متن «ترجمه محاسن اصفهان» بر پایه آسیب‌شناسی ساختارهای نحوی - ۱۵۳

در مجموع، به نظر می‌رسد که عادت‌های نثرنویسی رایج در دوره مترجم و احتمالاً پیشینه او در امور دیوانی و نیز انگیزه او برای کار ترجمه، موجب شده تا این گونه کاستی‌های نحوی و بی‌نظمی‌های دستوری در نظر وی اهمیتی نداشته باشند یا نادیده گرفته شوند.

منابع

- آوی، حسین بن محمد (۱۳۲۸). ترجمه محاسن اصفهان. به کوشش عباس اقبال. تهران: ضمیمه مجله یادگار.
- احمدی گیوی، حسن (۱۳۸۴). دستور زبان فارسی فعل. تهران: قطره.
- اشپولر، برتولد و همکاران (۱۳۶۰). تاریخ‌نگاری در ایران. ترجمه یعقوب آژند. تهران: گستره.
- امین شیرازی، احمد (۱۳۹۲). آئین بلاغت (شرح فارسی مختصر المعانی). تهران: فروغ قرآن.
- انوری، حسن؛ احمدی گیوی، حسن (۱۳۸۸). دستور زبان فارسی. ج ۲. تهران: مؤسسه فرهنگی فاطمی.
- بهار، محمدتقی (ملک الشعرا) (۱۳۸۶). سبک‌شناسی یا تاریخ تطور نثر فارسی. تهران: امیرکبیر.
- خطیب‌رهبر، خلیل (۱۳۷۹). حروف اضافه و ربط دستور زبان فارسی. تهران: مهتاب.
- خطیب‌رهبر، خلیل (۱۳۷۶). گلستان سعدی. تهران: صفی‌علیشاه.
- خطیبی، حسین (۱۳۹۸). فن نثر در ادب پارسی. تهران: زوار.
- خیام‌پور، عبدالرسول (۱۳۸۸). دستور زبان فارسی. تبریز: ستوده.
- خان‌محمدی، نگار؛ رحیمی، ناصر (۱۴۰۳). «بررسی ویژگی‌های آوایی و دستوری کتاب «پانزده گفتار» از مجتبی مینوی». دانشگاه سمنان: مطالعات زبانی و بلاغی. (۳۷) ۱۵-۸۶-۴۷.
- خطیبی، حسین (۱۳۹۸). فن نثر در ادب پارسی. تهران: زوار.
- روبینچیک، یوری آرونویچ (۱۳۹۹). فعل مرکب در زبان فارسی. ترجمه محسن شجاعی (با یادداشت‌های علی‌اشرف صادقی). تهران: کتاب بهار.
- روزنتال، فرانتس (۱۳۶۶). تاریخ تاریخ‌نگاری در اسلام. ترجمه اسدالله آزاد. مشهد: آستان قدس رضوی.
- سجادی، صادق (۱۴۰۰). تاریخ‌نگاری در قلمرو اسلام. تهران: فرهنگ جاوید.
- سعدی، مصلح بن عبدالله (۱۳۸۷). غزل‌های سعدی. به کوشش غلامحسین یوسفی. تهران: خوارزمی.

- شمیسا، سیروس (۱۳۸۷). بیان و معانی نثر. تهران: میترا.
- شمیسا، سیروس (۱۳۸۷). سبک‌شناسی نثر. تهران: میترا.
- صدیقیان، مهین دخت (۱۳۸۴). ویژگیهای نحوی زبان فارسی در نثر قرن پنجم و ششم هجری. زیر نظر پرویز ناتل خانلری. تهران: فرهنگستان زبان و ادب فارسی.
- صفا، ذبیح‌الله (۱۳۶۹). تاریخ ادبیات در ایران. تهران: فردوس.
- غلام‌رضایی، محمد (۱۴۰۳). سبک‌شناسی نثر پارسی از قرن چهارم تا قرن سیزدهم. تهران: سمت.
- فتوحی، محمود (۱۳۹۰). سبک‌شناسی (نظریه‌ها، رویکردها و روش‌ها). تهران: سخن.
- فرشیدورد، خسرو (۱۳۵۵). «بدل و گروه اسمی بدلی». مجله دانشکده ادبیات دانشگاه تهران. ۲۳(۳). ۱۵۰-۱۲۶.
- فرشیدورد، خسرو (۱۳۷۸). جمله و تحول آن در زبان فارسی. تهران: امیرکبیر.
- فرشیدورد، خسرو (۱۳۹۲). دستور مفصل امروز. تهران: سخن.
- فرشیدورد، خسرو (۱۳۸۳). فعل و گروه فعلی و تحول آن در زبان فارسی. تهران: سروش.
- قنات، عبدالرحیم (۱۳۹۳). تاریخ‌نگاری محلی ایران در دوره اسلامی. قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
- گروه نویسندگان (۱۴۰۰). تاریخ‌نگاری فارسی در ایران میانه. زیر نظر چارلز ملویل. ترجمه ابوالفضل رضوی. تهران: نگارستان اندیشه.
- گیب، هامیلتون و همکاران (۱۳۹۴). تاریخ‌نگاری در اسلام. ترجمه یعقوب آژند. تهران: گستره.
- مجلسی، محمد باقر بن محمد تقی (۱۴۰۳). بحار الأنوار. بیروت: دار إحياء التراث العربی.
- مروّجی، فرزاد (۱۳۹۶). «سبکهای نثر فارسی». دانشنامه جهان اسلام. ج ۲۲. تهران: دایرة المعارف اسلامی. ۷۶۷-۷۷۲.
- معین، محمد (۱۳۶۰). اضافه. تهران: امیرکبیر.
- میثمی، جولی اسکات (۱۳۹۱). تاریخ‌نگاری فارسی. ترجمه محمد دهقانی. تهران: ماهی.
- ناتل خانلری، پرویز (۱۳۳۷). «نکته‌ای از حذف حرف اضافه دستور زبان فارسی». مجله سخن. ۹(۴). ۳۲۰-۳۱۸.
- ناتل خانلری، پرویز (۱۳۶۶). تاریخ زبان فارسی. تهران: نو.
- ناتل خانلری، پرویز (۱۳۴۰). درباره زبان فارسی. تهران: سخن.
- ناتل خانلری، پرویز (۱۳۸۸). دستور تاریخی زبان فارسی. به کوشش عفت مستشارنیا. تهران: توس.
- نجفی، ابوالحسن (۱۳۹۷). غلط‌نویسیم. تهران: مرکز نشر دانشگاهی.

تحلیل موانع فهم متن «ترجمه محاسن اصفهان» بر پایه آسیب‌شناسی ساختارهای نحوی - ۱۵۵

- وحیدیان کامیار، تقی (۱۳۸۹). دستور زبان فارسی. ج ۱. تهران: سمت.
- هادی‌زاده، رضا (۱۳۶۳). «سعدی و زبان عربی در آیین گلستان». ماهنامه کیهان فرهنگی. ش ۱۰: ۴۴.
- هاشمی، احمد (۱۳۸۸). جواهرالبلاغه. ترجمه و شرح حسن عرفان. قم: بلاغت.
- همایی، جلال‌الدین (۱۳۸۶). فنون بلاغت و صناعات ادبی. تهران: هما.

References

- Avi, Hosayn ebn Mohammad (1949). *Tarjome-ye Mahasen-e Esfahan*. Edited by Abbas Eqbal. Tehran: Supplement to *Yadgar*
- Ahmadi-Givi, Hasan (2005). *Dastur-e Zaban-e Farsi: Fe'l*. Tehran: Qatreh Publication.
- Amin Shirazi, Ahmad (2013). *A'in-e Balaghat (Sharh-e Farsi Mokhtasar al-Ma'ani)*. Tehran: Forugh-e Qur'an Publication.
- Anvari, Hasan, and Hasan Ahmadi-Givi (2009). *Dastur-e Zaban-e Farsi*, Vol. 2. Tehran: Mo'assese-ye Farhangi-ye Fatemi.
- Ashpuler, Bertold, et al. (1981). *Tarikhnegari dar Iran* [Historiography in Iran]. Translated by Ya'qub Azhand. Tehran: Gostareh Publication.
- Bahar, Mohammad Taqi (Malek al-Sho'ara) (2007). *Sabk-shenasi ya Tarikh-e Tatavvor-e Nasr-e Farsi*. Tehran: Amir Kabir Publication.
- Farshidvard, Khosrow (1976). "Badal va Goruh-e Esmi-ye Badali." *Majalle-ye Daneshkade-ye Adabiyat-e Daneshgah-e Tehran*, 23(3): 126-150.
- Farshidvard, Khosrow (1999). *Jomle va Tahavvol-e An dar Zaban-e Farsi*. Tehran: Amir Kabir Publication.
- Farshidvard, Khosrow (2004). *Fe'l va Goruh-e Fe'li va Tahavvol-e An dar Zaban-e Farsi*. Tehran: Soroush Publication.
- Farshidvard, Khosrow (2013). *Dastur-e Mofassal-e Emruz*. Tehran: Sokhan Publication.
- Fotuhi, Mahmoud (2011). *Sabk-shenasi (Nazariyaha, Ruykardha va Raveshha)*. Tehran: Sokhan Publication.
- Gholam-Reza'i, Mohammad (2024). *Sabk-shenasi-ye Nasr-e Parsi az Qarn-e Chaharom ta Sizdahom*. Tehran: SAMT Publication.
- Gibb, Hamilton, et al. (2015). *Tarikhnegari dar Eslam*. Translated by Ya'qub Azhand. Tehran: Gostareh Publication.
- Group of Authors (2021). *Tarikhnegari-ye Farsi dar Iran-e Mianeh*. Supervised by Charles Melville. Translated by Abolfazl Rezavi. Tehran: Negarestan-e Andishe Publication.
- Hadi-Zadeh, Reza (1984). "Sa'adi va Zaban-e Arabi dar Ayine-ye

- Golestan.” *Kiyhan-e Farhangi*, 10: 44.
- Hashimi, Ahmad (2009). *Jawaher al-Balagha*. Translated and annotated by Hasan Erfan. Qom: Balaghat Publication.
- Homa’i, Jalal al-Din (2007). *Fonun-e Balaghat va Sana’at-e Adabi*. Tehran: Homa Publication.
- Khan-Mohammadi, Negar, and Naser Rahimi (2024). “Barrasi-ye Vizhegi-ha-ye Avayi va Dasturi-ye Ketab-e Panzdah Goftar az Mojtaba Minavi.” *Majalle-ye Motale’at-e Zabani va Balaghi*, 37(15): 47–86.
- Khatibi, Hosayn (2019). *Fan-e Nasr dar Adab-e Parsi*. Tehran: Zavvar Publication.
- Khatib-Rahbar, Khalil (1997). *Golestan-e Sa’adi*. Tehran: Safi’-Alishah Publication.
- Khatib-Rahbar, Khalil (2000). *Horuf-e Ezafe va Rabt dar Dastur-e Zaban-e Farsi*. Tehran: Mahtab Publication.
- Khayyam-Pur, Abdolrasul (2009). *Dastur-e Zaban-e Farsi*. Tabriz: Sotudeh Publication.
- Majlesi, Mohammad-Baqer ebn Mohammad-Taqi (2024). *Behar al-Anvar*. Beirut: Dar Ihya’ al-Torath al-‘Arabi.
- Meisami, Julie Scott (2012). *Tarikhnegari-ye Farsi*. Translated by Mohammad Dehqani. Tehran: Mahi Publication.
- Mo’in, Mohammad (1981). *Ezafe*. Tehran: Amir Kabir Publication.
- Moravveji, Farzad (2017). “Sabk-ha-ye Nasr-e Farsi.” *Daneshname-ye Jahan-e Eslam*, Vol. 22: 767–772. Tehran: Da’erat al-Ma’aref-e Eslami.
- Najafi, Abolhasan (2018). *Ghalat Nanavisim*. Tehran: Markaz-e Nashr-e Daneshgahi.
- Natel-Khanlari, Parviz (1958). “Nokte-i az Hazf-e Horuf-e Ezafe dar Dastur-e Zaban-e Farsi.” *Majalle-ye Sokhan*, 9(4): 318–320.
- Natel-Khanlari, Parviz (1961). *Darbare-ye Zaban-e Farsi*. Tehran: Sokhan Publication.
- Natel-Khanlari, Parviz (1987). *Tarikh-e Zaban-e Farsi*. Tehran: Nashr-e Now.
- Natel-Khanlari, Parviz (2009). *Dastur-e Tarikhi-ye Zaban-e Farsi*. Edited by Affat Mostasharniya. Tehran: Tus Publication.
- Qanavat, Abdolrahim (2014). *Tarikhnegari-ye Mahalli-ye Iran dar Dowre-ye Eslami*. Qom: Pazhouheshgah-e Howzeh va Daneshgah.
- Rosenthal, Franz (1987). *Tarikh-e Tarikhnegari dar Eslam*. Translated by Asadollah Azad. Mashhad: Astan Qods Razavi.
- Rubinčik, Yury Aronovich (2020). *Fe’l-e Morakkab dar Zaban-e Farsi*. Translated by Mohsen Shoja’i, with notes by Ali-Ashraf Sadeqi. Tehran: Ketab-e Bahar.

تحليل موانع فهم متن «ترجمة محاسن اصفهان» بر پایه آسب‌شناسی ساختارهای نحوی - ۱۵۷

- Safa, Zabihollah (1990). *Tarikh-e Adabiyat dar Iran*. Tehran: Ferdows Publication.
- Sajjadi, Sadeq (2021). *Tarikhnegari dar Qalamrow-e Eslam*. Tehran: Farhang-e Javid Publication.
- Sedighiyan, Mahindokht (2005). *Vizhegi-ha-ye Nahvi-ye Zaban-e Farsi dar Nasr-e Qarn-e Panjom o Sheshom Hejri*. Under supervision of Parviz Natel-Khanlari. Tehran: Farhangestan-e Zaban va Adab-e Farsi.
- Shamisā, Siroos (2008). *Sabk-shenasi-ye Nasr*. Tehran: Mitra Publication.
- Vahidiyan-Kamyār, Taqi (2010). *Dastur-e Zaban-e Farsi*, Vol. 1. Tehran: SAMT Publication.

